

UNIVERZITA KARLOVA

Právnická fakulta

Mgr. Daniel Slanina

Liberální demokracie a její nepřátelé

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: prof. JUDr. Jan Kysela, Ph.D., DSc.

Katedra: Katedra politologie a sociologie

Datum vypracování: 1. 08. 2020

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci vypracoval samostatně, že všechny použité zdroje byly řádně uvedeny a že práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Dále prohlašuji, že vlastní text včetně poznámek pod čarou má **152.826** znaků včetně mezer.

V Praze dne 1. 8. 2020

.....

Mgr. Daniel Slanina

Rád bych tímto poděkoval prof. JUDr. Janu Kyselovi, Ph.D., DSc., za velmi vstřícný přístup při psaní této práce a současně pak Mgr. Kristýně Pauly za podporu během procesu její tvorby.

Obsah

1	Úvod.....	5
2	Liberální demokracie a jednotlivé přístupy k definici demokracie	16
3	Nepřátelé liberální demokracie: teoretické vymezení	24
3.1	Obecně k pojmu nepřítel.....	24
3.2	Přítel a nepřítel jako analytické kategorie	26
3.3	Kategorizace nepřátelství a vztah jednotlivých kategorií k liberální demokracii.....	27
3.4	Shrnutí: Liberální demokracie a její nepřátelé	29
4	Interní nepřátelé liberální demokracie.....	32
4.1	Populismus a elity užívající populistický politický styl.....	33
4.2	Nacionalismus a nacionalistické elity	39
4.3	Hybridní režimy a jejich elity, autoritarismus a autoritářské elity	44
4.4	Oligarchie a oligarchové.....	47
5	Eroze liberální demokracie v Maďarsku a v Polské republice	50
5.1	Příčiny eroze liberální demokracie v Maďarsku a Polské republice	53
5.2	Nepřátelé liberální demokracie v Maďarsku.....	56
6	Závěr	59
7	Seznam zdrojů.....	63
	Abstrakt	70
	Abstract.....	71

1 Úvod

Liberální demokracie na rozcestí

„Být chudí znamená stát se pro okolní svět neviditelnými a nedůstojnost neviditelnosti je často horší než nedostatek materiálních prostředků.“¹

Přelom 80. a 90. let, respektive rok 1989 a roky bezprostředně následující, představoval zlomový okamžik v příběhu, který píše lidské dějiny. Až po více jak 40 letech od vítězství Spojenců ve druhé světové válce se misky pomyslných vah, které se zejména v 80. letech značně vychýlily ve prospěch Západu, definitivně převážily na jeho stranu a jím představovaného způsobu života, k němuž několik dekád upíraly zraky zpoza železné opony miliony lidí žijících ve střední a východní Evropě v područí jednotlivých národních komunistických režimů.² Příběhy lidí, žijících na východní straně pomyslné „opony“ zatažené světovými velmocemi bezprostředně po konci druhé světové války, byly do značné míry vytvářeny prostřednictvím nejvyšších představitelů komunistických stran v jednotlivých národních státech, které tak činily skrze extenzivní či intenzivní mobilizaci společnosti³.

To, čím musely jednotlivé společnosti zejména ve střední a východní Evropě během druhé poloviny 20. století projít lze nejlépe demonstrovat na příkladu Československa. Během 40 let trvající vlády Komunistické strany Československa prošla československá společnost třemi odlišnými fázemi. První fáze datovaná do první poloviny 50. let 20. století se nesla v duchu intenzivních a extenzivních represí, čistek a vykonstruovaných politických procesů a monstrprocesů. Druhá fáze během 60. let pak představovala období uvolňování poměrů vytvořených v rámci *budovatelského období*⁴, což v lidech vyvolalo naději na to, že se jejich život alespoň v některých aspektech výrazně zlepší. Třetí fáze datovaná do období 70. a 80. let však přinesla tzv. normalizaci⁵, která zanechala značnou část československé společnosti v hluboké apatii. Příběh zelináře, jenž do výkladu svého obchodu umístil mezi cibuli a mrkev heslo „*Proletáři všech zemí, spojte se!*“⁶, přičemž tak neučinil z vnitřního přesvědčení a víry v nezbytnost soudržnosti dělnické třídy, nýbrž „*proto, že se to tak už léta dělá, že to dělají všichni, že to tak musí být*

¹ FUKUYAMA, Francis. *Identita: Volání po důstojnosti a politika resentimentu*. Praha: Malvern, 2019. Str. 85. ISBN 978-80-7530-176-5

² Pod „supervizí“ nejvyšších představitelů Komunistické strany Sovětského svazu.

³ LINZ, Juan J., STEPAN, Alfred C. *Problems of democratic transition and consolidation: Southern Europe, South America and Post-Communist Europe*. London: Johns Hopkins University Press, 1996. Str. 40 až 51. ISBN 0801851580.

⁴ Období od února 1948 do roku 1953.

⁵ V širším slova smyslu období od invaze vojsk zemí Varšavské smlouvy ze srpna roku 1968 až do listopadu roku 1989

⁶ HAVEL, Václav. *Moc bezmocných a jiné eseje*. Praha: Knihovna Václava Havla, 2017. Str. 104. ISBN 978-80-87490-13-6

*a kdyby to neudělal, mohl by mít potíže*⁷, který ve svém textu z roku 1978 vydaném pod názvem *Moc bezmocných* přinesl již zesnulý prezident Václav Havel, je velmi signifikantní nejen pro období 80. let, ale v některých aspektech i pro dobu dnešní. Je tomu zejména v tom smyslu, že za tento toliko formální projev bez vnitřního materiálního přesvědčení lze považovat nejen četné projevy a jednání běžných členů současné společnosti, ale též politických elit. Nebezpečí této faktické vyprázdněnosti politického jednání a jiných vnějších projevů, jakož i všeobecná snaha některých aktérů o relativizaci fakt a pravdy jako takové a vytvoření konstrukce, že není toliko jedna pravda, nýbrž jsou i jiné souběžně existující alternativní pravdy, spočívá v tom, že prostředí, kdy lidé v zásadě už neví, co je pravda a co je lež, vytváří prostor pro aktéry, kterým současné politické zřízení v podobě liberální demokracie nevyhovuje, a chtěli by ho buď modifikovat či nahradit zcela jiným modelem.

Když evropské společnosti v roce 1989 procitly z apatie, do které je komunistické režimy uvrhly, a postupně v Polsku, Maďarsku, Německé demokratické republice, Československu, Rumunsku a Bulharsku, začala v důsledku tlaku probuzené občanské společnosti transformace těchto v režimy demokratické, zaplavila zejména západní svět vlna euforie z vítězství liberálně-demokratického společenského uspořádání a myšlení nad tím komunisticko-autoritářským. Po vítězství Spojenců ve druhé světové válce rámcovал střet těchto dvou doktrín lidské dějiny po více jak 40 let. Americký politolog Francis Fukuyama v tomto kontextu ve svém textu z roku 2018 publikovaném pod názvem *Identity: The Demand for Dignity and the Politics of Resentment* uvádí mj. následující: „*Liberální i socialistické hnutí se ve dvou světových válkách střetly s nacionalismem a po porážce fašismu se obě univerzální doktríny objevily jako póly, kolem nichž se v éře studené války točila světová politika.*“⁸.

Euforie západních liberálně-demokratických elit z vítězství nad komunismem, jakožto posledním z velkých soků, jimž liberální demokracie musela čelit ve 20. století v podobě fašismu, nacismu a komunismu, přiměla západní elity jednak věřit, že liberální demokracii již nečeká žádný další ideologický vyzyvatel, a jednak jim nasadila růžové brýle, jejichž prizmatem se zdál pokrok zemí pod vedením liberálně-demokratických elit nevyhnutelný. V tomto kontextu přišel Francis Fukuyama v 90. letech 20. století v textu, jenž publikoval pod názvem *The End of History*, a který následně rozvinul v publikaci z roku 1992 nazvané *The End of History and the Last Man*, s konceptem tzv. konce dějin, který spočívá v tom, že lidský druh již dosáhl vrcholu svého vývoje ve smyslu evoluce institucí, společenského uspořádání a ideálního

⁷ Tamtéž. Str. 104 až 105.

⁸ FUKUYAMA, Francis. *Identita: Volání po důstojnosti a politika resentimentu*. Praha: Malvern, 2019. Str. 68. ISBN 978-80-7530-176-5

nastavení rovnováhy mezi ochranou práv jednotlivce a menšin na straně jedné a efektivní tvorby většinových rozhodnutí na straně druhé. Završením tohoto evolučního procesu je pak podle Fukuyamy liberální demokracie, která představuje ideální formu lidského vládnutí⁹.

Fukuyamův koncept konce dějin však byl, a částečně je tomu i dnes, do značné míry nepochopen nejen ze strany akademického prostředí, z jehož strany musel Fukuyama čelit četné kritice¹⁰, ale též ze strany liberálně-demokratických elit, které ho částečně zneužily v období bezbřehého triumfalismu 90. let 20. století za účelem budování iluze dokonalosti liberální demokracie a nevyhnutelnosti pokroku. Koncem dějin však nebyl míněn konec dějin v tom smyslu, že lidské pokolení již nečekají žádné krize, že se neobjeví žádní vyzyvatelé a v kontextu tzv. politiky nevyhnutelnosti¹¹ ani to, že budoucnost je pouze opakováním současnosti.¹² Jeho podstatou naopak bylo, že lidský druh již dosáhl vrcholu svého vývoje v rovině evoluce institucí, společenského uspořádání a ideálního nastavení rovnováhy mezi ochranou práv jednotlivce a menšin na straně jedné a efektivní tvorby většinových rozhodnutí na straně druhé.

Francis Fukuyama, který se s předmětnou kritikou a nepochopením vypořádal ve svých dalších textech a veřejných vystoupeních, v tomto kontextu uvedl mj. následující: „*Slovo dějiny jsem používal v hegeliansko-marxistickém významu – tedy jako dlouhodobý evoluční příběh lidských institucí, který by mohl být označený také za vývoj nebo modernizaci. Slovo konec bylo použito nikoliv ve významu „ukončení“, ale „směrování“ či „cíl“*⁴³. Fukuyamova predikce tak nespočívala v iluzorní představě, že po porážce fašismu, nacismu a komunismu, liberální demokracie, která se v průběhu druhé poloviny 20. století a definitivně rozpadem Sovětského svazu stala celosvětově dominantní formou a způsobem vládnutí, již nebude muset čelit žádným výzvám, nýbrž toliko v tom, že liberální demokracie představuje vrchol procesu evoluce a hledání ideálního modelu vládnutí.

Euforie, která propukla ve společnosti v období bezbřehého triumfalismu 90. let 20. století, vytvořila prostor pro to, aby část liberálně-demokratických elit mohla zkonstruovat jakousi

⁹ FUKUYAMA, Francis. *The End of History* (?). *The National Interest*, 1989. [online]. [cit. 27. června 2020]. Dostupné z https://www.embl.de/aboutus/science_society/discussion/discussion_2006/ref1-22june06.pdf.

¹⁰ Jedním z kritiků konceptu konce dějin byl například americký politolog a profesor z *Harvard University* Samuel Huntington.

¹¹ S politikou nevyhnutelnosti pracuje americký historik Timothy Snyder mj. ve svém textu vydaném v roce 2018 pod názvem *The Road to Unfreedom*, a která dle něj „*spočívá na myšlence, že ideje neexistují, přičemž stoupenci, kteří jsou ji ubranuti, popírají, že by ideje mohly mít reálný vliv – čímž ovšem dokazují, že je samotné jedna efektivní idea uchvátíla*“; SNYDER, Timothy. *Cesta k nesvobodě*. Praha: nakladatelství PROSTOR, 2019. ISBN 978-80-7260-421-0.

¹² Prizmatem politiky nevyhnutelnosti tomu tak je z důvodu, že zákony pokroku známe, žádné alternativy neexistují a cokoli co děláme, je z tohoto pohledu v zásadě irelevantní; SNYDER, Timothy. *Cesta k nesvobodě*. Praha: nakladatelství PROSTOR, 2019. ISBN 978-80-7260-421-0.

¹³ Tamtéž. Str. 9 až 10.

iluzi dokonalosti, do které liberální demokracii zahalily. Jedním z nástrojů, který pod vlivem různých ekonomů v jednotlivých státech, zejména pak ve státech střední a východní Evropy, využily, byl příslib ekonomického růstu a s tím související zvýšení životní úrovně, které zajistí volný trh zaštitěný kapitalismem. Tím, kdo v 90. letech 20. století udával směr politiky jako takové, tak byli zejména ekonomové, kteří v duchu hesla *laissez-faire* učinili kapitalismus v podstatě nedotknutelný a z ekonomického růstu a transformace hospodářství z centrálně plánovaného na tržní pak dominantní cíle, jimž se musíš vše ostatní podřídít. Kreace právního rámce, budování uvědomělé občanské společnosti a soustavy hodnot, na kterých bude společnost postavena a bude se s nimi ztotožňovat či konstrukce liberálně-demokratické identity, ustoupily do pozadí hospodářské transformace a ekonomického růstu.

Liberálně-demokratické elity spoléhající se na tvrzení ekonomů, kteří „*tvrdili, že lidé jsou motivováni tím, co označují jako „preference“ nebo „užitečnost“, tedy touhou po materiálním zajištění nebo materiálních výrobcích.*“⁴⁴, vsadily vše na jednu kartu zanedbávající aspekty klíčové pro funkčnost společnosti během krizí. Při konstrukci tohoto tvrzení nejen ekonomové, ale též liberálně-demokratické elity, „*zapomínají na thymos, onu část duše, jež touží po uznání druhých a projevuje se buď jako isothymie, touha po stejném uznání, jaké mají ostatní, nebo jako megalothymie, přání být uznáván jako člověk, který je lepší než ostatní.*“⁴⁵. Liberální demokracie představující prizmatem teorie společenské smlouvy „*nepsanou smlouvu mezi občany a vládou a mezi samotnými občany navzájem, na jejímž základě se vzdávají určitých práv proto, aby vláda ochránila jiná práva, která jsou podstatnější a důležitější.*“⁴⁶, tak byla primárně podmíněna ekonomickými aspekty na úkor těch zbylých. Křehkost této konstrukce se začala naplno projevovat nejen během finanční krize vypuknuvší v roce 2008 v návaznosti na americkou hypoteční krizi z roku 2007, ale i v letech následujících, kdy světová ekonomika společně s těmi národními začala znovu růst, a současně též i při další krizi druhé dekády 21. století spojené s migrační vlnou z válkou zmítaného a rozloženého Blízkého východu. Podobně se k předmětné problematice v roce 2018 vyjádřil i americký profesor William A. Galston v textu nazvaném *The Populist Challenge to Liberal Democracy*, když konstatoval, že jakmile politické elity přestávají řídit ekonomiku efektivně, všechny její sázky jsou pryč ze stolu¹⁷. Již v roce 1932 pak německý právník a politický teoretik Carl Schmitt

¹⁴ FUKUYAMA, Francis. *Identita: Volání po důstojnosti a politika resentimentu*. Praha: Malvern, 2019. Str. 86. ISBN 978-80-7530-176-5

¹⁵ Tamtéž.

¹⁶ Tamtéž. Str. 131.

¹⁷ GALSTON, William A. The Populist Challenge to Liberal Democracy. *Journal of Democracy*, vol. 29, no. 2, 2018, str. 7. Dostupné z <https://muse.jhu.edu/article/690069>.

podrobil kritice liberalismus v tom smyslu, že „*zhabovat se politična prostřednictvím polarity etiky a ekonomie, nad nimiž stát jako rozhdce již nemá žádné významné pravomoci.*“¹⁸, je nežádoucí.

Nejen iluze dokonalosti liberální demokracie, ale zejména iluze harmonie v rámci společnosti a ve vztazích mezi státy, se však začaly rozplývat již daleko dříve, a to prakticky bezprostředně po konci studené války. Huntington k tomu ve svém textu z roku 1996 publikovaném pod názvem *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order* uvádí následující: „*A stejně brzy se rozplynuly i iluze, které se objevily s koncem této studené války – příčinou bylo množství etnických konfliktů a „etnických čistek“, zhroutení řádu a práva, vznik nových typů spojení i konfliktů mezi státy, vzrůstání neokomunistických a neofašistických hnutí, zesílení náboženského fundamentalismu, konec „diplomacie úsměvů“ a „politiky přitakávání“ ve vztazích mezi Ruskem a Západem, neschopnost OSN a Spojených států potlačit krvavé lokální konflikty a rostoucí asertivita expandující Číny.*“¹⁹. Představa jednotného harmonického světa se tak ukázala jakýmsi vzdušným zámekem, ze kterého dnes zbylo pramálo. Jedna událost ve světě za druhou, jako příklad lze uvést genocidu ve Rwandě z roku 1994, při níž bylo zabito až jeden milion obyvatel Rwandy, genocidu v Srebrenici z roku 1995 během války v Bosně a Hercegovině, při které bylo zabito cca osm tisíc Bosňanů, genocidu Rohingů v Barmě probíhající od roku 2018, invazi ruské armády do Gruzie v rámci války o Jižní Osetii v roce 2008, ruskou anexi Krymu v roce 2014, invazi vojsk vedených Spojenými státy americkými do Iráku v roce 2011 atd., pouze potvrzují to, že se západní elity nejen ve vztahu ke svým vnitřním záležitostem, ale též ve vztahu k obrazu světa jako takového, nechaly unést euforií, kterou v nich vzbudilo vítězství nad Sovětským svazem.

Finanční krize, která propukla ve světě v roce 2008 v návaznosti na americkou hypotéční krizi, a jež byla největší hospodářskou krizí od té z 30. let 20. století, urychlila proces, který by i bez této krize v následujících letech s největší pravděpodobností nastal. V tomto kontextu je potřeba uvést, že období po druhé světové válce se neslo ve znamení rychlého hospodářského růstu zemí západního světa, který s sebou nesl i dynamický nárůst životní úrovně obyvatelstva. V 80. letech 20. století však došlo ke zpomalení hospodářského růstu²⁰, k stagnaci životní úrovně obyvatelstva a k zrychlení růstu nerovností. Německo-americký politolog Yascha Mounk k tomu ve svém textu z roku 2018 publikovaném pod názvem *The People vs. Democracy* konstatoval mj. následující: „*Současně s poklesem celkového hospodářského růstu došlo k vybrocení nerovností. Počínaje osmdesátými lety začala nerovnost prudce vzrůstat na obou stranách Atlantiku. Úroveň*

¹⁸ ŠULCOVÁ, Michaela. Carl Schmitt: POJEM POLITIČNA. *Politologický časopis*. 3/2007. Str. 270.

¹⁹ HUNTINGTON, Samuel P. *Střet civilizací – Boj kultur a proměna světového řádu*. Praha: Rybka Publishers. Str. 20. ISBN 80-86182-49-5.

²⁰ Real GDP growth – Annual percent change (International monetary fund) [online]. [cit. 27. června 2020]. Dostupné z https://www.imf.org/external/datamapper/NGDP_RPCH@WEO/OEMDC/ADVEC/WEOWORLD

nerovnosti, kterou dnes vykazuje většina severoamerických a západoevropských ekonomik, odpovídá stavu ve třicátých letech.²¹, přičemž nejenže nárůst životní úrovně obyvatelstva začal stagnovat, ale dnes jsou některé segmenty obyvatelstva, které během svého života žádný nárůst životní úrovně vůbec nezaznamenaly²², a naopak sledovaly, jak roste nerovnost mezi nimi a 1 % nejbohatších.

Pakliže se podíváme na příklad Spojených států amerických, tak zatímco mezi lety 1935 až 1960 a mezi lety 1960 až 1985 se v obou těchto období „úroveň americké domácnosti z prostředku společenské škály zdvojnásobila“²³, tak od roku 1985 její životní úroveň stagnuje a současně s tím dochází též k prohlubování nerovnosti mezi skupinou 1 % nejbohatších a zbytkem společnosti. Zatímco v roce 1986 byla celková nerovnost v příjmech 40,85 %²⁴, tak v roce 1993 to bylo již 43,6 %²⁵ a v roce 2012 pak dokonce 46,3 %²⁶. Co se týče podílu 1 % nejbohatších na hrubém příjmu, tak tento v roce 1986 činil 9,13 %²⁷, v roce 1988 13,17 %²⁸, v roce 2000 16,49 %²⁹ a v roce 2012 pak dokonce 18,88 %³⁰. Ještě výraznější je prohlubování nerovnosti mezi skupinou 1 % nejbohatších a zbytkem společnosti patrné v rámci podílu 1 % nejbohatších na celkovém bohatství, kdy zatímco v roce 1986 tento činil 22,91 %³¹, tak v roce 1988 to bylo 26,5 %³², v roce 2000 32,3 %³³, a v roce 2012 pak dokonce 38,85 %³⁴. Podobný trend pak lze sledovat též v rámci mnoha států západní Evropy, kde „mileniálové zakusili pokles reálných mezd v Itálii, Francii, Španělsku či Německu.“³⁵. Dopady světové finanční krize byly drtivé a nejvíce je pocítila střední třída, což bylo pro další vývoj ve Spojených státech amerických a Evropské unii klíčové. Je tomu tak jednak s ohledem na skutečnost, že „nejvíce destabilizujícími skupinami nejsou lidé beznadějně chudí, ale spíše střední třídy, které cítí, že v očích jiných skupin o svůj status

²¹ MOUNK, Yascha. *Lid versus demokracie. Proč je naše svoboda v ohrožení a jak ji zachránit*. Praha: PROSTOR, 2019. Str. 166. ISBN 978-80-7260-420-3.

²² Tamtéž. Str. 167.

²³ Tamtéž.

²⁴ Economic Inequality in the USA (The Chartbook of Economic Inequality) [online]. [cit. 27. června 2020]. Dostupné z <https://www.chartbookofeconomicinequality.com/inequality-by-country/usa/>.

²⁵ Tamtéž

²⁶ Tamtéž.

²⁷ Tamtéž.

²⁸ Tamtéž.

²⁹ Tamtéž.

³⁰ Tamtéž.

³¹ Tamtéž.

³² Tamtéž.

³³ Tamtéž.

³⁴ Tamtéž.

³⁵ MOUNK, Yascha. *Lid versus demokracie. Proč je naše svoboda v ohrožení a jak ji zachránit*. Praha: PROSTOR, 2019. Str. 168. ISBN 978-80-7260-420-3.

*přicházejí.*³⁶, a jednak z toho důvodu, že lidé mnohem intenzivněji vnímají ztráty než zisky.³⁷ S ohledem na to, že se politickým elitám nedařilo s dopady krize rychle a efektivně vypořádat a mohlo se zdát, že jejich priority spočívaly primárně v záchraně bank, potažmo jiných velkých společností, začala střední třída pocítovat nejen strach ze ztráty svého statusu, ale též zklamání z liberální demokracie, respektive z liberálně-demokratických elit, které si pak promítla do liberálně-demokratických institucí jako takových.

Zklamání z liberální demokracie bylo nejpatrnější zejména u lidí ve státech střední a východní Evropy, které se v 90. letech 20. století transformovaly z autoritářských režimů v režimy demokratické pod vidinou lepší budoucnosti. Lze to demonstrovat například na průzkumu z roku 2019, který si nechal vyhotovit projekt Paměť národa, jenž se zaměřil na vztah Čechů k revoluci v roce 1989 a následnému vývoji. Z předmětného výzkumu vyplývá, že celkem 38 %³⁸ dotázaných Čechů nad 40 let se domnívá, že za socialismu se žilo lépe než nyní. Ještě vyšší je tento poměr mezi dotazovanými z řad těch, kteří disponují „pouze“ základním vzděláním nebo jsou vyučení, kdy 52 %³⁹ dotazovaných odpovědělo, že za socialismu se žilo lépe než nyní⁴⁰. Poměrně vysoký je tento poměr, tj. 31 %⁴¹, i mezi těmi, kteří disponují středoškolským vzděláním. Současně z předmětného výzkumu vyplývá, že 42 %⁴² dotazovaných hodnotí sametovou revoluci negativně v to smyslu, že na jejich život neměla žádný vliv nebo jejich život změnila k horšímu. Nejintenzivnější je tento postoj opět mezi dotazovanými z řad těch, kteří disponují „pouze“ základním vzděláním nebo jsou vyučení, kdy 55 %⁴³ dotazovaných hodnotilo sametovou revoluci tak, že na jejich život neměla žádný vliv anebo jejich život změnila k horšímu⁴⁴. Mezi dotazovanými, kteří disponují středoškolským vzděláním, pak takové hodnocení konstatovalo 36 %⁴⁵. Světová finanční krize tak vrazila klín mezi liberálně-demokratické elity a běžné občany, a iluze dokonalosti liberální demokracie a iluze nevyhnutelnosti pokroku, do které západní elity skrze politiku nevyhnutelnosti v období bezbřehého triumfalismu 90. let 20. století liberální demokracii zahalily, se začala rozplývat.

³⁶ FUKUYAMA, Francis. *Identita: Volání po důstojnosti a politika resentmentu*. Praha: Malvern, 2019. Str. 90. ISBN 978-80-7530-176-5

³⁷ Tamtéž. Str. 90.

³⁸ ČESKÝ ROZHLAS. *Bylo za socialismu lépe? Více než třetina Čechů v průzkumu zvedla, že ano*. [online]. [cit. 23. 7. 2020]. Dostupný z https://www.irozhlas.cz/zivotni-styl/spolecnost/pruzkum-pamet-naroda-cesko-listopad-1989-sametova-revoluce-komunismus_1910221000_dok.

³⁹ Tamtéž.

⁴⁰ Tamtéž.

⁴¹ Tamtéž.

⁴² Tamtéž.

⁴³ Tamtéž.

⁴⁴ Tamtéž.

⁴⁵ Tamtéž.

V podobném duchu hovořil i český novinář a držitel Ceny Ferdinanda Peroutky z rok 1996 Ivan Hoffman v rozhovoru pro Český rozhlas, když při evaluaci atmosféry současné společnosti konstatoval, že: „Převažuje rozčarování až pocit, že je to tady ještě horší.“⁴⁶. Ačkoliv se jednotlivé státy, některé dříve, jiné později, postupně z hospodářské krize dostaly a ekonomika začala po letech stagnace opět růst, tak přínos tohoto růstu se střední třídy prakticky nedotkl a propast mezi 1 % nejbohatších a zbytkem společnosti se dále prohlubovala a demokracie v těchto státech se začala postupně stávat zranitelnou. Lze to demonstrovat na příkladu Francie, kde zatímco v roce 1989 drželo 1 % nejbohatších 17,7 %⁴⁷ národního bohatství a 10 % nejbohatších 50,8 %⁴⁸, tak v roce 2014 to bylo již 23,4 %⁴⁹, respektive 55,3 %⁵⁰. Naproti tomu podíl *spodních* 50 % klesl z původních 9,2 %⁵¹ v roce 1989 na 6,3 %⁵² v roce 2014. A stejně tak klesl i podíl *prostředních* 40 %, a to z původních 40 %⁵³ v roce 1989 na 38,4 %⁵⁴ v roce 2014. Podobně to lze pak demonstrovat též na příkladu východní Evropy, tj. například Maďarska, a to v rovině nerovnosti příjmů, kdy zatímco v roce 1989 byl podíl 10 % nejbohatších „toliko“ 19,7 %⁵⁵, tak v roce 2017 to bylo již 33,4 %⁵⁶. Podobný progres nastal i u 1 % nejbohatších, kdy zatímco v roce činil podíl pouze 4,3 %⁵⁷, tak v roce 2017 to bylo již 12,1 %⁵⁸. Naproti tomu podíl *spodních* 50 % na celkových příjmech ztelně klesl, a to z původních 35,9 %⁵⁹ v roce 1989 na 22,8 %⁶⁰ v roce 2017.

S ohledem na vývoj v posledních dvou dekadách lze konstatovat, že největší nebezpečí pro liberální demokracii tak nepředstavovaly a nepředstavují externí výzvy, jako tomu bylo ve 20. století, kdy liberální demokracie čelila fašismu, nacismu a komunismu, nýbrž to byly a jsou samy některé liberálně-demokratické elity, které jsou „největším nepřítelem“ liberální

⁴⁶ ČESKÝ ROZHLAS. Ivan Hoffman: Změna po roce 1989? Převažuje rozčarování až pocit, že je to tady ještě horší. [online]. [cit. 23. 7. 2020]. Dostupné z <https://dvojka.rozhlas.cz/ivan-hoffman-zmena-po-roce-1989-prevazuje-rozcarovani-az-pocit-ze-je-tady-jeste-hors-i>.

⁴⁷ WORLD INEQUALITY DATABASE. Wealth Inequality, France, 1807-2014. [online]. [cit. 26. 7. 2020]. Dostupné z <https://wid.world/country/france/>.

⁴⁸ Tamtéž.

⁴⁹ Tamtéž.

⁵⁰ Tamtéž.

⁵¹ Tamtéž.

⁵² Tamtéž.

⁵³ Tamtéž.

⁵⁴ Tamtéž.

⁵⁵ WORLD INEQUALITY DATABASE. Income Inequality, Hungary, 1927-2017. [online]. [cit. 26. 7. 2020]. Dostupné z <https://wid.world/country/hungary/>.

⁵⁶ Tamtéž.

⁵⁷ Tamtéž.

⁵⁸ Tamtéž.

⁵⁹ Tamtéž.

⁶⁰ Tamtéž.

demokracie. V době světové finanční krize a v letech po ní následujících některé liberálně-demokratické elity, zejména ve státech střední a východní Evropy, dohnala politika nevyhnutelnosti pokroku kladoucí důraz na hospodářskou transformaci a ekonomický růst zanedbávající vytvoření právního rámce, budování uvědomělé občanské společnosti a soustavy hodnot, na kterých bude společnost postavena a bude se s nimi ztotožňovat či konstrukci liberálně-demokratické identity. Ačkoliv tu byly například v České republice⁶¹ i liberálně-demokratické elity, jako Václav Havel či Petr Pithart, kteří se snažili kompenzovat výhradě neoliberální přístup křídla spojeného s Václavem Klausem, tak to bylo právě křídlo Václava Klause, jehož neoliberální přístup ovládl polistopadový politický prostor a politiku. Podobné to pak bylo i v dalších zemích střední a východní Evropy.

Vztah, jehož základy byly postaveny primárně na příslibu zvyšování životní úrovně, byl od počátku vystaven riziku toho, že zdroje jsou omezené, tj. zvyšování životní úrovně není neomezené, a přijde tedy den, kdy životní úroveň začne stagnovat, ať už v důsledku omezenosti zdrojů nebo v důsledku hospodářské recese. Yascha Mounk k tomu uvádí následující: „Před čtvrtstoletím vyjadřovala většina občanů liberálních demokracií značnou spokojenost s vlastní vládou a své státní instituce hodnotila jako kvalitní. Dnes naopak propadají větší deziluzi než kdy dřív (...). Dnes se mnozí k demokracii stavějí se stále zřetelnější nevráživostí.“⁶². Vzhledem k tomu, že vztah mezi demokracií a společností byl vybudován vyjma principu svobody primárně na příslibu ekonomického blahobytu, tak lidé jsou primárně s demokratickým vládnutím spokojeni do té míry, jak dobře se jim žije, tj. jaký je stav jejich životní úrovně a do jaké míry dochází k jejímu zvyšování⁶³. Rostoucí nespokojenost společnosti s demokratickým zřízením lze v rámci České republiky demonstrovat i na sociologickém průzkumu, který uskutečnil Český rozhlas v rámci projektu „Rozdělení svobodou“. Autoři v něm položili respondentům mj. otázku, se kterým z výroků, tj. (1) *Demokracie je lepší než jakýkoliv jiný způsob vlády*, (2) *Pro lidi, jako jsem já, je jedno, zda máme demokratický nebo nedemokratický režim*, (3) *Za určitých okolností může být autoritativní způsob vládnutí lepší než demokratický*, nejvíce souhlasí, přičemž s výrokem č. 1 nejvíce souhlasilo v rámci ohrožené třídy⁶⁴ pouze 40 % respondentů, s výrokem č. 2 22 %

⁶¹ Respektive tehdy ještě v Československé socialistické republice či České a Slovenské Federativní Republice.

⁶² MOUNK, Yascha. *Lid versus demokracie. Proč je naše svoboda v ohrožení a jak ji zachránit*. Praha: PROSTOR, 2019. Str. 13. ISBN 978-80-7260-420-3.

⁶³ CIBULKA, Jan. *Skoro polovině Čechů by nevalil autoritář v čele státu. O pevnou ruku stojí hlavně muži, bobatí i chudí* [online]. [cit. 28. června 2020]. Dostupné z https://www.irozhlaz.cz/zpravy-domov/data-rozdeleni-svobodou-vyzkum-autoritar-volby-demokracie_1910160600_cib; podobný trend byl patrný i v rámci ostatních kategorií, tj. zajištěné střední třídy, nastupující kosmopolitní třídy, tradiční pracující třídy, třídy místních vazeb a strádající třídy.

⁶⁴ V rámci předmětného výzkumu byla za ohroženou třídu považována nižší střední třída, pro kterou jsou typické podprůměrné příjmy a majetky a kterou ohrožuje ztráta zaměstnání a rozvory a je u ní relativně častější než v celé populaci nájemní bydlení, exekuce a dlouhodobá nezaměstnanost. Jako typičtí představitelé této třídy v rámci jejího

respondentů a výrokem č. 3 22 % respondentů.⁶⁵ Demokracii jakožto nejlepší model vládnutí tak neoznačila ani polovina respondentů.

Světová finanční krize představovala výzvu, ve které liberálně-demokratické elity v zásadě neobstály, respektive ne v tom rozsahu, v jakém by to bylo žádoucí a jenž by nevytvořil prostor pro nacionalistické elity⁶⁶. Ty jednak mj. užívající populistický politický styl⁶⁷ nabízely rychlé a efektivní řešení krize, a jednak dobře si uvědomivše, že dopady krize nejvíce pocítla střední třída, která je nejpočetnějším segmentem společnosti, začaly jí slibovat návrat do imaginárních národních dějin⁶⁸, kde její postavení ohroženo nebylo. „*Nacionalisté dokáží interpretovat ztrátu relativní ekonomické pozice jako ztrátu identity a statusu.*“⁶⁹, prostor jim však pro to vytvořily samy liberálně-demokratické elity v 90. letech 20. století. Ještě silnější vítr do plachet pak dostaly elity využívající mj. populistický politický styl a politiku věčnosti v době tzv. evropské migrační krize započavši v roce 2015, kdy se prostřednictvím hlavním migračních tras chtěli do Evropy dostat primárně uprchlíci ze zemí Blízkého východu zmítaných válkou. S ohledem na události v uplynulých dekádě jsme svědky toho, co lze nazvat erozí liberálně-demokratických režimů.

V tomto kontextu je potřeba zmínit, že překvapující není ani tak demokratická recese, ale jednak to, že k ní začalo docházet ve střední a východní Evropě, tj. v Polsku, Maďarsku a částečně též v České republice, a jednak, že elity užívající populistický politický styl zaznamenaly četné úspěchy v konsolidovaných západních liberálních demokraciích, jako jsou Spojené státy americké, kde se dominantní hybnou silou *Republikánské strany* stalo hnutí *Tea Party* a představitel tohoto stylu politiky Donald Trump vyhrál v roce 2016 prezidentské volby, Spojené království, kde v rámci referenda o vystoupení Spojeného království z Evropské unie zvítězilo hnutí prosazující tzv. Brexit v čele s bývalým lídrem strany *UK Independence Party* Nigelem Farageem, Francie, kde se druhou nejsilnější stranou stala nacionalistická strana *Rassemblement National* v čele s Marine Le Pen, ale i další státy západní Evropy, jako je

vymezení byly označeny rodiny s dětmi či s matkou na rodičovské; CIBULKA, Jan. *Skoro polovině Čechů by nevdal autoritář v čele státu. O pevnou ruku stojí hlavně muži, bohatí i chudí* [online]. [cit. 28. června 2020]. Dostupné z https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/data-rozdeleni-svobodou-vyzkum-autoritar-volby-demokracie_1910160600_cib

⁶⁵ Tamtéž.

⁶⁶ V té nežádoucí podobě, jak jsou vymezeny v kapitole č 4.2 této práce

⁶⁷ MOFFITT, Benjamin. *The GLOBAL RISE of POPULISM. Performance, Political Style, and Representation*. Stanford: Stanford University Press, 2016. Str. 28. ISBN 9781503604216.

⁶⁸ SNYDER, Timothy. *Cesta k nesvobodě*. Praha: nakladatelství PROSTOR, 2019. ISBN 978-80-7260-421-0

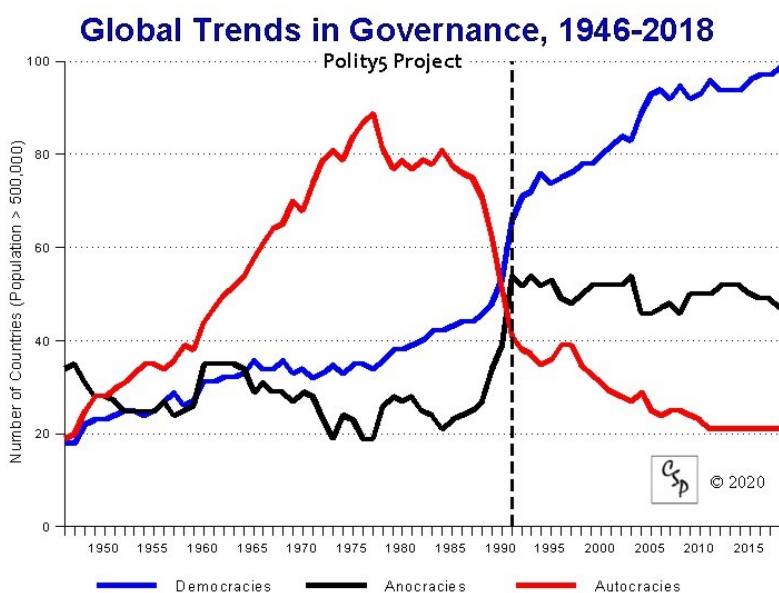
⁶⁹ FUKUYAMA, Francis. *Identita: Volání po důstojnosti a politika resentmentu*. Praha: Malvern, 2019. Str. 91. ISBN 978-80-7530-176-5

Nizozemsko, Rakousko atd., v nichž značně posílily nacionalistické elity užívající populistický politický styl.

Liberální demokracie se nachází v krizi, ze které povede dlouhá cesta založená na návratu k samotným základům a znovuvybudování důvěry společnosti v liberálně-demokratické instituce a liberálně-demokratické elity, přičemž pakliže se na tomto rozcestí vydají liberálně-demokratické elity jiným směrem, může to znamenat konec liberální demokracie v intenzitě a rozsahu, v jakém ji známe dnes. V průběhu 20. století se liberálně-demokratické elity postupně musely střetnout s autoritářskými, respektive totalitárními elitami oblečenými do hávů fašismu, nacismu a komunismu. *Kdo však jsou současní nepřítelé liberální demokracie, z jejichž strany hrozí v současné době a pro futuro liberální demokracii největší nebezpečí?* Odpověď na tuto výzkumnou otázku bude hlavním předmětem této práce. Předpokladem pro její zodpovězení je jednak teoretické vymezení liberální demokracie jako takové, včetně vymezení dílčích institutů v podobě liberalismu a demokracie, jakož i deskripce vývoje liberální demokracie a obecně demokracie po druhé světové válce, obsažené v druhé kapitole této práce, a jednak teoretické vymezení pojmu nepřítel obsažené v třetí kapitole této práce, a to s ohledem na skutečnost, že bez správného terminologického vymezení by mohlo dojít z hlediska metodologie k nežádoucímu natahování nebo strečování tohoto pojmu. Pozornost bude věnována též významu pojmů, jako je relativní a absolutní nepřítel či nepřítel skutečný a nepřítel falešný. V kapitole čtvrté pak bude provedena deskripce interních nepřátel liberální demokracie, a budou analyzovány největší hrozby, alespoň tak v posledních letech artikulované, vycházející ze samotné liberální demokracie, tj. (1) populismus a elity užívající populistický politický styl, (2) nacionalismus a nacionalistické elity, (3) hybridní režimy a jejich elity, autoritarismus a autoritářské elity a (4) oligarchie a oligarchové. V páté kapitole pak bude pozornost zaměřena na erozi liberální demokracie v Maďarsku a Polské republice.

2 Liberální demokracie a jednotlivé přístupy k definici demokracie

Liberální demokracie se v 90. letech 20. století stala dominantním systémem vládnutí, a to s ohledem na skutečnost, že po porážce fašismu, nacismu a v neposlední řadě komunismu, proti ní najednou nestála žádná zřetelně artikulovaná alternativa⁷⁰ s univerzalistickou ambicí na obsáhnutí celého světa. „Komunismus se zhroutil, islámská teokracie měla své stoupence výhradně na Středním východě a unikátní čínský systém státního kapitalismu pod praporem komunismu bytostně navazoval na jedinečnou historii Číny.“⁷¹ Uvedený trend lze demonstrovat na datech organizace *Centrum for Systematic Peace*, která je shromažďuje v rámci projektu *Polity IV*, na jejichž základě lze konstatovat, že právě přelom 80. a 90 let 20. století představuje zlom, kdy dochází k výraznému nárůstu počtu demokracií a výraznému poklesu počtu autoritářských režimů⁷². Zatímco v roce 1976 bylo možné demokratický charakter konstatovat toliko u 25 států a autoritářský u 62, tak v roce 2017 byl tento poměr zcela opačný a demokratický charakter bylo možné konstatovat u 57 států a autoritářský toliko u 13.

Obrázek 1- Global Trends in Governance, 1946-2018⁷³

⁷⁰ GALSTON, William A. The Populist Challenge to Liberal Democracy. *Journal of Democracy*, vol. 29, no. 2, 2018, str. 5. Dostupné z <https://muse.jhu.edu/article/690069>.

⁷¹ MOUNK, Yascha. *Lid versus demokracie. Proč je naše svoboda v ohrožení a jak ji zachránit*. Praha: PROSTOR, 2019. Str. 11. ISBN 978-80-7260-420-3.

⁷² Global Trends in Governance, 1946-2018 (Center for Systematic Peace) [online]. [cit. 29. 6. 2020]. Dostupné z <http://www.systemicpeace.org/CTfigures/CTfig16.htm>.

⁷³ Tamtéž.

K rozšiřování liberální demokracie, respektive demokracie jako takové, začalo postupně docházet již od konce druhé světové války, kdy však obdobný trend, dokonce intenzivnější, bylo možné sledovat i ve vztahu k počtu autoritářských režimů, které zejména v 60. a 70. letech 20. století, v souvislosti s nástupem pravicových diktatur v Latinské Americe, zaznamenaly značný boom. Zlom pak nastává až na zmíněném přelomu 80. a 90. let 20. století v souvislosti s vítězstvím Západu ve studené válce. V tomto kontextu je důležité zmínit text Samuela Huntingtona z roku 1991 vydaný pod názvem *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*, ve kterém přišel s konceptem tzv. demokratizačních vln, do kterých lze rozdělit demokratizační procesy ve světě od roku 1828 až do současnosti. Demokratizační procesy ve světě je možné podle Huntingtona rozdělit do tří demokratizačních vln, kdy první demokratizační vlnu lze datovat mezi roky 1826 až 1926, druhou demokratizační vlnu mezi roky 1943 až 1962 a třetí demokratizační vlnu pak od roku 1974 až do současnosti, a antidemokratizačních protivln. Zatímco první antidemokratizační vlna následovala po první demokratizační vlně a spočívala zejména v nástupu fašismu a nacismu, tak druhá antidemokratizační vlna následovala po druhé demokratizační vlně a spočívala zejména v nástupu pravicových diktatur v Latinské Americe. Ačkoliv byl Huntingtonův koncept demokratizačních vln mnohými problematizován, tak s určitými drobnými výhradami, zejména pak ve vztahu k třetí demokratizační vlně, lze konstatovat, že Huntington poměrně explicitně identifikoval, alespoň, co se týče obecných trendů, demokratizační procesy ve světě⁷⁴.

Dnes jsme svědky procesu, který sice nelze zatím označit za třetí antidemokratizační vlnu, jelikož na to je příliš brzy, ale mohl by představovat její začátek. Krize liberální demokracie je patrná nejen v rámci států střední a východní Evropy, nýbrž též ve státech západní Evropy či Spojených státech amerických. Pakliže se zaměříme na země tzv. Visegrádské skupiny, tj. Českou republiku, Maďarsko, Polskou republiku a Slovenskou republiku, tak u všech těchto států dochází od roku 2015⁷⁵ ve větší či menší míře ke kontinuálnímu poklesu demokratického charakteru; v Maďarsku pak do té míry, že ho již nelze označit za liberálně-demokratické. Tento trend lze demonstrovat na datech organizace Freedom House, která současné Maďarsko již nepovažuje za demokracii, nýbrž za tzv. hybridní režim, tj. režim obsahující jak

⁷⁴ HUNTINGTON, Samuel P. *Třetí vlna: demokratizace na sklonku dvacátého století*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008. ISBN 978-80-7325-156-7.

⁷⁵ Organizace Freedom House hodnocení demokratického charakteru vybraných zemí nabízí až od roku 2015.

demokratické, tak autoritářské aspekty. Zatímco v roce 2015⁷⁶ dosahovalo Maďarsko v hodnocení demokratického charakteru na stupnici 1 až 7, kdy 1 značí nejméně demokratický charakter a 7 nejvíce demokratických charakter, hodnoty 4,82⁷⁷, tak v roce 2016 to bylo 4,71⁷⁸, v roce 2016 4,46⁷⁹, v roce 2018 4,29⁸⁰, v roce 2019 4,07⁸¹, a v letošním roce již Maďarsko nedosahuje ani hodnocení 4 a je toliko na hodnocení 3,96⁸².

Obdobný trend lze sledovat též u Polské republiky, kde však k erozi liberální demokracie začalo docházet později a Polská republika je dnes v hodnocení organizace Freedom House, co se týče demokratického charakteru, na hodnotách, kterých Maďarsko dosahovalo v roce 2015. Zatímco v roce 2015 dosahovala Polská republika v hodnocení demokratického charakteru hodnoty 5,79⁸³, tak v roce to bylo 5,68⁸⁴, v roce 2017 5,43⁸⁵, v roce 2018 5,11⁸⁶, v roce 2019 5,04⁸⁷, a v letošním roce již Polská republika nedosahuje ani hodnocení 5 a je toliko na hodnocení 4,93⁸⁸. Polská republika tak zatím nespadá do kategorie hybridního režimu jako Maďarsko, ale toliko do kategorie tzv. semi-konsolidované demokracie, ve které se Maďarsko nacházelo v roce 2016. Podobné trendy pak lze sledovat i u České republiky a Slovenské republiky, kdy, zatímco Česká republika je na hodnotách, které dosahovala Polská republika v roce 2016, Slovenská republika je na hodnotách Polské republiky někdy z let 2016

⁷⁶ Nutno podotknout, že organizace Freedom House hodnocení demokratického charakteru vybraných zemí nabízí až od roku 2015, přičemž k erozi liberální demokracie v Maďarsku dochází již od roku 2010, kdy Viktor Orbán získal ve volbách ústavní většinu, skrze kterou začal reformovat maďarský politický systém k obrazu svému.

⁷⁷ Nations in Transit 2015 – Hungary (Freedom House) [online]. [cit. 29. 6. 2020]. Dostupné z <https://freedomhouse.org/country/hungary/nations-transit/2015>.

⁷⁸ Nations in Transit 2016 – Hungary (Freedom House) [online]. [cit. 29. 6. 2020]. Dostupné z <https://freedomhouse.org/country/hungary/nations-transit/2016>.

⁷⁹ Nations in Transit 2017– Hungary (Freedom House) [online]. [cit. 29. 6. 2020]. Dostupné z <https://freedomhouse.org/country/hungary/nations-transit/2017>.

⁸⁰ Nations in Transit 2018 – Hungary (Freedom House) [online]. [cit. 29. 6. 2020]. Dostupné z <https://freedomhouse.org/country/hungary/nations-transit/2018>.

⁸¹ Nations in Transit 2019 – Hungary (Freedom House) [online]. [cit. 29. 6. 2020]. Dostupné z <https://freedomhouse.org/country/hungary/nations-transit/2019>.

⁸² Nations in Transit 2020 – Hungary (Freedom House) [online]. [cit. 29. 6. 2020]. Dostupné z <https://freedomhouse.org/country/hungary/nations-transit/2020>.

⁸³ Nations in Transit 2015 – Poland (Freedom House) [online]. [cit. 29. 6. 2020]. Dostupné z <https://freedomhouse.org/country/poland/nations-transit/2015>.

⁸⁴ Nations in Transit 2016 – Poland (Freedom House) [online]. [cit. 29. 6. 2020]. Dostupné z <https://freedomhouse.org/country/poland/nations-transit/2016>.

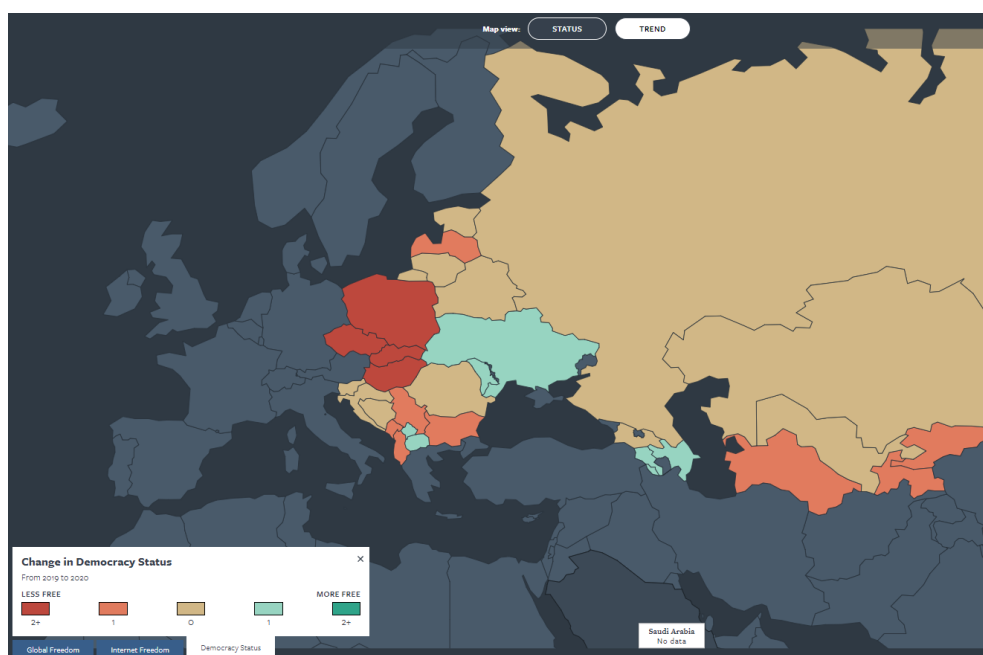
⁸⁵ Nations in Transit 2017 – Poland (Freedom House) [online]. [cit. 29. 6. 2020]. Dostupné z <https://freedomhouse.org/country/poland/nations-transit/2017>.

⁸⁶ Nations in Transit 2018 – Poland (Freedom House) [online]. [cit. 29. 6. 2020]. Dostupné z <https://freedomhouse.org/country/poland/nations-transit/2018>.

⁸⁷ Nations in Transit 2019 – Poland (Freedom House) [online]. [cit. 29. 6. 2020]. Dostupné z <https://freedomhouse.org/country/poland/nations-transit/2019>.

⁸⁸ Nations in Transit 2020 – Poland (Freedom House) [online]. [cit. 29. 6. 2020]. Dostupné z <https://freedomhouse.org/country/poland/nations-transit/2020>.

až 2017. Pakliže se zaměříme na změnu v hodnocení demokratického statusu organizace Freedom House od roku 2019 do roku 2020, tak všechny země Visegrádské skupiny zaznamenaly v tomto hodnocení na škále 0 až 100⁸⁹ plus 2 směrem k méně svobodnému pólu⁹⁰, a to tak, že u České republiky došlo k posunu z hodnocení 79 na 77⁹¹, u Maďarska z hodnocení 51 na 49⁹², u Polské republiky z hodnocení 67 na 65⁹³ a u Slovenské republiky z hodnocení 73 na 71⁹⁴.

Obrázek 2 - Change in Democracy Status⁹⁵

Liberalní demokracie se zejména po roce 1989 stala synonymem pojmu demokracie, což ve svém důsledku znamenalo, že nejen liberálně-demokratické elity, ale též některé intelektuální elity vytvořily v rámci demokratického spektra monopol liberalní demokracie, který v zásadě fakticky vyloučil jiné formy demokracie, tj. demokracie bez přídomek liberalní,

⁸⁹ Consolidated Authoritarian Regime (0-17), Semi-Consolidated Authoritarian Regime (18-33), Transitional or Hybrid Regime (34-50), Semi-Consolidated Democracy (51-67), Consolidated Democracy (68-100); jednotlivým zemím jsou přidělovány 1 až 4 body v rámci různých oblastí, tj. v oblasti volebního procesu, politického pluralismu a participace, fungování vlády, svobody projevu a vyznání atd.

⁹⁰ Change in Democracy Status (Freedom House). [online]. [cit. 29. 6. 2020]. Dostupné z <https://freedomhouse.org/explore-the-map?type=nit&year=2020&mapview=trend>.

⁹¹ Czech Republic (Democratic status; Freedom House). [online]. [cit. 26. 7. 2020]. Dostupné z <https://freedomhouse.org/explore-the-map?type=nit&year=2020&country=CZE>.

⁹² Hungary (Democratic status; Freedom House). [online]. [cit. 26. 7. 2020]. Dostupné z <https://freedomhouse.org/explore-the-map?type=nit&year=2020&country=HUN>.

⁹³ Poland (Democratic status; Freedom House). [online]. [cit. 26. 7. 2020]. Dostupné z <https://freedomhouse.org/explore-the-map?type=nit&year=2020&country=POL>.

⁹⁴ Slovakia (Democratic status; Freedom House). [online]. [cit. 26. 7. 2020]. Dostupné z <https://freedomhouse.org/explore-the-map?type=nit&year=2020&country=SVK>.

⁹⁵ Tamtéž.

disponující zpravidla přídomkem jiným, přičemž zůstává otázkou, do jaké míry tyto demokracie s jiným přídomkem zůstávají materiálně demokraciemi v pravém slova smyslu. Jako jeden z příkladů lze uvést toliko formální demokracii v podobě tzv. lidové demokracie, již ve svém názvu obsahuje nyní například Korejská lidově-demokratická republika, ale již ve svých názvech nesly po druhé světové válce zejména státy východního bloku. Zatímco u Korejské lidově-demokratické republiky a stát bývalého východního bloku je zřejmé, že se jedná, respektive jednalo, toliko o formální proklamaci bez materiálního obsahu, a lidová demokracie tak bez dalšího demokracií není, a to ani v případě, kdybychom vyšli toliko z minimalistické definice demokracie J. A. Schumpetera. Jiné formy demokracie s přídomkem, tj. typicky například tzv. neliberální demokracie, o jejímž „vzestupu“ v roce 1997 informoval ve svém textu nazvaném *The Rise of Illiberal Democracy* americký politolog a novinář Fared Zakaria, by však měly být předmětem odborného diskurzu o tom, do jaké míry je neliberální demokracie materiálně stále demokracií, přičemž v odpovědi na tuto otázku se jednotliví aktéři mohou rozcházet dle toho, z jaké definice demokracie budou vycházet.

V komparativní politologii a v rámci tranzitologie je dominantním přístupem tzv. procedurální přístup⁹⁶, který při definici demokracie vychází z jejího vztahu k procedurám. V rámci procedurálního přístupu se pak postupně vyprofilovaly tři základní definice demokracie, tj. (1) minimalistická definice demokracie, (2) procedurální minimum a (3) rozšířené procedurální minimum, přičemž při aplikaci každé z těchto definic bychom v rámci hodnocení neliberální demokracie jednak v teoretické rovině a jednak v konkrétních případech, došli k rozdílným závěrům. Zatímco podle minimalistické definice demokracie, se kterou přišel rakouský ekonom Joseph A. Schumpeter ve svém textu z roku 1942 vydaném pod názvem *Capitalism, Socialism and Democracy*, je demokratický režim takový, ve kterém se konají soutěživé vícestranné volby, tak pro definice založené na tzv. procedurálním minimu toliko existence soutěživých vícestranných voleb dostačující není a k prvku voleb, tak jak byly vymezeny výše, musí přistoupit další skutečnosti.

Definice demokracie založená na tzv. procedurálním minimu pak vychází z práce amerického politologa Roberta Dahla, který demokratický charakter režimu váže na kumulativní existenci sedmi základních podmínek. Z definice demokracie založené na procedurálním minimu pak vychází třetí definice demokracie, tj. tzv. rozšířené minimum, které na demokracii klade větší nároky v tom smyslu, že nad rámec sedmi základních podmínek, tak jak je vymezil Robert Dahl, přidává další podmínky. Philippe C. Schmitter a Terry Lynn Karl,

⁹⁶ Druhým přístupem je přístup, který při definici demokracie vychází z jejího vztahu k pramenům vládní autority a účelům.

kteří s definicí demokracie založené na tzv. rozšířeném procedurálním minimu přišli jako první, k sedmi základním podmínkám Roberta Dahla navrhli přidat další dvě, tj. (1) schopnost zvolených zástupců vykonávat pravomoci svěřené jim ústavou, a to aniž by byli vystaveni tlaku opozice nebo nevolených úředníků, a (2) nezávislost a autonomie politiky jako takové⁹⁷.

Liberalní demokracie pak představuje unikátní konstrukt, který v sobě spojuje dva v zásadě antagonistické prvky, tj. prvek liberalismu na straně jedné a prvek demokracie na straně druhé. Zatímco prvek liberalismu nabývá v rámci liberalní demokracie podobu tzv. konstitučního liberalismu, jehož „podstatou je moc omezit“⁹⁸, tak smyslem prvku demokracie je koncentrace moci a její použití.⁹⁹ Yascha Mounk pak liberalní demokracii definuje jako „politický systém, který je liberalní a demokratický současně, chrání individuální práva a zároveň transformuje mínění lidu v administrativní kroky“¹⁰⁰. Percepce skutečnosti, že konstrukce liberalní demokracie spojuje dva antagonistické prvky, je jedním z prvků důležitých pro pochopení současné krize liberalní demokracie. Fareed Zakaria k tomuto napětí uvádí následující: „Napětí mezi ústavním liberalismem a demokracií má největší vliv na autoritu vlády. Podstatou ústavního liberalismu je moc omezit; smyslem demokracie je její koncentrace a použití. Z tohoto důvodu mnozí liberálové v 18. a 19. století soudili, že demokracie bude podkopávat svobodu.“¹⁰¹. Ačkoliv prvky liberalismu a demokracie jsou v některých aspektech antagonistické, tak v rámci společného konstruktů tyto antagonismy upozadují ve prospěch principů svobody a rovnosti, a to tak, aby tyto mohly existovat společně¹⁰². Podle Mounka je percepce skutečnosti, že liberalní demokracie představuje křehký konstrukt dvou ve své podstatě bytostně antagonistických prvků klíčová v pochopení toho, že se liberalní demokracie může zvrhnout v zásadě dvěma směry, tj. jednak do podoby (1) neliberální demokracie aneb demokracie bez práv, a jednak (2) nedemokratického liberalismu aneb práv bez demokracie.¹⁰³

Když se zaměříme na již uvedený koncept neliberální demokracie, s nímž jako první přišel Fareed Zakaria, dle kterého za neliberálně demokratický režim lze označit takový režim, v rámci kterého se jednak uskutečňují volby, které jsou toliko formálním aktem, tj. představují

⁹⁷ SCHMITTER, Philippe C., KARL, Terry Lynn. What Democracy Is... and Is Not. *Journal of Democracy*, vol. 2, no. 3, 1991, p. 75-88. Dostupné z <https://muse.jhu.edu/article/225590>.

⁹⁸ ZAKARIA, Fareed. *Budoucnost svobody*. Praha: Academia, 2012. Str. 96. ISBN 978-80-200-2037-6.

⁹⁹ Tamtéž.

¹⁰⁰ MOUNK, Yascha. *Lid versus demokracie. Proč je naše svoboda v obrožení a jak ji zachránit*. Praha: PROSTOR, 2019. Str. 36. ISBN 978-80-7260-420-3.

¹⁰¹ ZAKARIA, Fareed. *Budoucnost svobody*. Praha: Academia, 2012. Str. 96. ISBN 978-80-200-2037-6.

¹⁰² FUKUYAMA, Francis. *Identita: Volání po důstojnosti a politika resentimentu*. Praha: Malvern, 2019. Str. 53. ISBN 978-80-7530-176-5.

¹⁰³ MOUNK, Yascha. *Lid versus demokracie. Proč je naše svoboda v obrožení a jak ji zachránit*. Praha: PROSTOR, 2019. Str. 37. ISBN 978-80-7260-420-3.

toliko rituál vyvolávající dojem demokratičnosti, a jednak ze strany představitelů státní moci dochází k ignorování jejich limitů a k jistému, více či méně intenzivnímu, omezování základních práv a svobod¹⁰⁴, tak je nutné konstatovat, že limity tohoto konceptu spočívají především v otázce, zda je neliberální demokracie stále ještě demokracií. Pakliže bychom přistoupili na premisu, že ano, tak se nabízí otázka, zda se demokracie, jakožto analytická kategorie v důsledku takového nežádoucího natahování tohoto pojmu nevyprazdňuje a nestává se irelevantní. Hlavní úskalí konceptu neliberální demokracie spočívá v tom, že Fareed Zakaria se při konstrukci této analytické kategorie užívá minimalistickou definici demokracie, chytil do tzv. pasti elektoralismu, což je institut, se kterým přišla Terry Lynn Karl, a který spočívá v tom, že za demokratické jsou jednotlivé režimy označeny toliko na základě formálně uskutečňovaného aktu voleb, ačkoliv volby materiálně zpravidla nejsou spravedlivé ani svobodné. Koncept neliberální demokracie založený na minimalistické definici demokracie při hodnocení toho, zda se stále jedná o demokracii, ob stojí toliko ve světle této definice, neobstojí však již z hlediska definice demokracie v podobě tzv. procedurálního minima nebo tzv. rozšířeného procedurálního minima.

Ačkoliv by v zásadě tedy bylo možné uvažovat o tom, a lze konstatovat, že by to bylo i žádoucí, že bude veden diskurz v rovině, jaká forma demokracie je ještě akceptovatelná, protože požadavky na ni kladené se s postupem času měnily a mění, *a priori* neobsahující pejorativní nádech, tak s ohledem na skutečnost, která již byla částečně zmíněna v úvodu této kapitoly, tj. že liberální demokracie zaujímá monopolní postavení na „demokratické straně“ spektra typologie politických režimů vytlačivši jiné formy demokracie, vedení takového diskurzu možné není. Demokracie s přídomkem jiným, než je ten *liberální*, je tak něčím nežádoucím a elity snažící se takovou alternativní formou demokracie tu liberální nahradit, jsou liberálně-demokratickými elitami vnímány a v rámci diskurzu prezentovány jako ohrožení, které v sobě implicitně obsahuje nádech nepřátelství. V existenciální rovině je tak vztah liberální demokracie a jiné formy demokracie stavěn do poměru „buď“ a „nebo“, tj. do poměru „přítel“ a „nepřítel“ a existence jiné formy demokracie je tak z pohledu liberálně-demokratických elit něco nežádoucího a nepřijatelného. Vytlačovány však nejsou pouze jiné formy demokracie, ale též politické a intelektuální elity, které alternativu vůči konstruktu liberální demokracie přinášejí. Za zmínku v tomto kontextu stojí například ruský filozof Alexander Dugin a jeho text z roku 2012 publikovaný pod názvem *Četvertaya Politicheskaya Teoriya*, tj. v překladu Čtvrtá politická teorie, která podle Dugina přichází po selhání tří velkých

¹⁰⁴ ZAKARIA, Fareed. The Rise of Illiberal Democracy. *Foreign Affairs*. [online]. [cit. 1. 7. 2020]. Dostupný z <https://www.foreignaffairs.com/articles/1997-11-01/rise-illiberal-democracy>.

ideologií 20. století, tj. liberalismu, fašismu a komunismu, kdy „zatímco komunismus a fašismus byly poraženy, liberalismus se podle Dugina zlikviduje sám“⁴⁰⁵.

V důsledku jednak této skutečnosti, a jednak toho, že si liberálně-demokratické elity uzmulý celý prostor na „demokratické straně“ spektra typologie politických režimů, vnímají i elity snažící se o jinou formu demokracie tento stav jako existenciální, což vede k eskalaci konfliktu mezi nimi a elitami liberálně-demokratickými. V podobném duchu uvažoval již v roce 1995 profesor dějin idejí z *University of Warsaw* Marcin Król, který v závěru textu publikovaného pod názvem *Democracy's Future* konstatoval následující: „Je otázka, zdali je liberálně-demokratická (slovo) připravena k diskusi o různých stupních demokracie, přičemž pakliže ano, tak by to mohla cesta ven z tohoto dilematu. Zjednodušeně, myslím si, že bychom se měli shodnout na minimální hranici demokracie a akceptovat, že různé země náležející do různých civilizací s různými náboženstvími, zvyky a tradicemi, které budou držet, bychom my samy ve vlastní civilizaci nepřijali.“⁴⁰⁶. Ačkoliv, jak již bylo nastíněno výše, lze na demokracii klást různé nároky, přičemž charakterizace jednotlivých režimů z hlediska míry demokratického charakteru se bude lišit dle toho, z jaké definice demokracie budeme vycházet, tak dle současného diskurzu by se mohlo zdát, že jedinou demokracií v pravém slova smyslu je ta liberální. Tento závěr však pramení z nepochopení liberálně-demokratického konstrukt, tj. že se jedná o konstrukt, který se skládá ze dvou složek, liberální a demokratické, a stejně jako se demokracie nerovná liberalismus, tak se liberalismus nerovná demokracie. Zaměňování liberální-demokracie, ve skutečnosti pouze jedné z forem demokracie, za demokracii jako takovou, je tak chybné. Nejedná se však pouze o střet o pojetí demokracie, nýbrž též o střet mezi různými pojetími identity, tj. individuálního a kolektivního pojetí identity.

¹⁰⁵ MOLOZINA, Anastasie, SLAČÁLEK, Ondřej. Vousaté strašidlo. *Nový prostor*, č. 438. Dostupné z <http://novyprostor.cz/clanky/438/vousate-strasidlo>.

¹⁰⁶ KRÓL, Marcin. Democracy's Future. *Journal of Democracy*, vol. 6, no. 1, 1995, str. 37 až 38. [cit. 1. 7. 2020]. Dostupné z <https://muse.jhu.edu/article/16652>.

3 Nepřítelé liberální demokracie: teoretické vymezení

3.1 Obecně k pojmu nepřítel

Teoretické vymezení pojmu *nepřítel* jakožto analytické kategorie je pro účely zodpovězení výzkumné otázky specifikované v úvodu této práce, tj. *Kdo jsou v konkrétní rovině současní nepřítelé liberální demokracie, z jejichž strany hrozí v současné době a pro futuro liberální demokracii největší nebezpečí* (?), zcela nezbytné, a to s ohledem na skutečnost, že pojem *nepřítel* je velmi obecný a v rámci různých kontextů může mít rozdílný význam. Jako odrazový můstek pro vymezení pojmu *nepřítel* může sloužit slovníková definice tohoto pojmu, tj. *in concreto* například definice obsažená ve slovníku *Cambridge Dictionary*, který nepřítel definuje jako „osobu, která nenávidí nebo oponuje jiné osobě a pokouší se jí způsobit škodu nebo zamezit v tom, co dělá“¹⁰⁷.

Tato definice je samozřejmě sama o sobě zcela nedostačující, přičemž pro tuto práci bude relevantní zejména vymezení pojmu *nepřítel* v kontextu politického jednání a politických vztahů, tj. v rámci toho, co Carl Schmitt v textu z roku 1932 vydaném pod názvem *Der Begriff des Politischen*, tj. v překladu *Pojem politična*, nazýval *političnem*. Při definování politična Schmitt vyšel z diferenciacie specificky politických kategorií, tj. kategorie přítele a nepřítel, kdy „*smyslem rozlišení přítele a nepřítel je označit nejvyšší stupeň intenzity spojení nebo oddělení, asociace nebo disociace*“¹⁰⁸, přičemž je to právě toto specificky politické rozlišení přítele a nepřítel, na základě kterého lze vysvětlit politická jednání a motivy.¹⁰⁹

Pojmy přítel a nepřítel jsou podle Schmitta pojmy bytostně politické a jako takové je nutné oprostit je od morálních, ideologických nebo sociálních aspektů, které vztah těchto pojmů posouvají do jiné roviny, ve které je nepřitelem pouze jedna strana, jež je vnímána nikoliv jako nepřítel-soupeř, ale jako nepřítel-zločinec¹¹⁰. Vztah obou pojmů je ve Schmittově podání vztahem existenciálním, kdy v případě konfliktu mezi zúčastněnými stranami záleží na jejich rozhodnutí, zda jinakost politického nepřítel, který „*nemusí být morálně zlý, nemusí být esteticky ošklivý, nemusí vystupovat jako hospodářský konkurent, a dokonce se může zdát výhodné uzavírat s ním obchody*“¹¹¹, znamená negaci vlastního způsobu existence¹¹². Carl Schmitt pojem nepřítel krom pozitivního vymezení, kdy nepřitelem je toliko veřejný nepřítel, vymezuje též negativně, a to tak, že nepřitelem není jednak konkurent nebo protivník v obecném smyslu slovu, a jednak

¹⁰⁷ Enemy. In: Cambridge Dictionary ([dictionary.cambridge.org](https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/enemy)) [online]. [cit. 1. 7. 2020]. Dostupné z <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/enemy>.

¹⁰⁸ SCHMITT, Carl. *Pojem politična*. Praha: OIKOYMENH, 2013. Str. 27. ISBN 978-80-7298-491-6.

¹⁰⁹ Tamtéž. Str.26.

¹¹⁰ ŠULCOVÁ, Michaela. Carl Schmitt: POJEM POLITIČNA. *Politologický časopis*. 3/2007. Str. 271.

¹¹¹ SCHMITT, Carl. *Pojem politična*. Praha: OIKOYMENH, 2013. Str. 27. ISBN 978-80-7298-491-6.

¹¹² Tamtéž.

soukromý protivník.¹¹³ V tomto kontextu Schmitt podrobuje kritice liberalismus, který „se pokusil zredukovat nepřítele po obchodní stránce na konkurenta a po duchovní stránce na protivníka v diskusi.“¹¹⁴, a to mj. z důvodu, že v rámci ekonomické sféry existují toliko konkurenti a nikoliv nepřátelé a „ve zcela zsmoralizovaném světě a zetižovaném světě existují snad už jen protivníci v diskusi.“¹¹⁵. Schmittův koncept politična, který vytváří v kontextu 30. let 20. století, definovaného na základě diferenciacie přítele a nepřítele, sice nelze bez dalšího aplikovat na současnou dobu, mj. z důvodu své vnitřní vázanosti na dobový kontext, ale jako takový představuje relevantní základ pro vymezení pojmu nepřítel jako analytické kategorie pro účely této práce.

Primárně je potřeba upozornit na to, že v rámci této kapitoly nebude pojem *nepřítel* vymezen prostřednictvím diskurzivní analýzy, jakožto konstrukt vytvářený v rámci sociální interakce, tj. nepřítel konstruovaný subjektivně jednotlivými politickými aktéry, ať už jako nepřítel, který je jimi buď subjektivně vnímán jako nepřítel, nebo jakožto nálepka či heslo využívané elitami využívajícími populistický politický styl. Nepřítel jakožto analytická kategorie bude v rámci této kapitoly vymezen toliko objektivně, a to v duchu Schmittova konceptu politična definovaného na základě vztahu přítele a nepřítele, přičemž však v porovnání s ním nebude nepřítel vnímán pouze jako nejzazší stupeň této disociace, nýbrž též jako obecná kategorie rozčleněná do různých stupňů dle intenzity disociace ve vztahu k druhému, kdy nejzazší stupeň této bude kategorie Nepřítel usilující o úplnou negaci existence druhého.

Sekundárně je nutno konstatovat též, ačkoliv to již částečně vyplývá z výše uvedeného, že *nepřítelem* jako analytickou kategorií není primárně myšlena konkrétní osoba. Ta může být nepřítelem v různých stupních disociace, kdy každý takový stupeň bude představovat abstraktní skupinu osob, ve které je jedinec definován obecnými definičními rysy dané skupiny. Konkrétní osoba totiž zpravidla bude toliko reprezentovat nějakou ideologii, myšlenkový směr či světonázor, který v sobě zahrnuje negativní postoj k liberalismus, respektive liberální demokracii jako takové. Nemusí tomu však tak být vždy, nýbrž to může být i obráceně, tj. že konkrétní osoba ani nemusí mít *a priori* negativní postoj k liberální demokracii z důvodu vnitřního přesvědčení, ale toliko kvůli tomu, že ji mechanismy v rámci liberální demokracie neumožňují kumulovat moc nebo dosáhnout dostatečného uznání ze strany druhých a ideologie, myšlenkový směr či světonázor jí slouží toliko jako nástroj pro dosažení vlastních cílů. Není výjimkou, že osoby, které dnes v jednotlivých státech patří mezi nepřátele¹¹⁶ liberální

¹¹³ Tamtéž. Str. 28.

¹¹⁴ Tamtéž.

¹¹⁵ Tamtéž.

¹¹⁶ Nepřítel v obecném slova smyslu, tj. ve smyslu zahrnujícím jednotlivé kategorie nepřátelství (viz níže).

demokracie, byly dříve jejími zastánci či její základy dokonce v daných státech pomáhaly budovat. Při aplikaci konceptu nepřítele na konkrétní případ, tj. v kontextu této práce, na liberální demokracii, pak nutno vnímat též distinkci mezi *interním nepřítelem* liberální demokracie v rámci konkrétního státu a *externím nepřítelem* ve vztahu k liberální demokracii jako takové.¹¹⁷

3.2 Přítel a nepřítel jako analytické kategorie

Jak již bylo uvedeno výše, tak rozlišení v rovině přítel – nepřítel představuje ve Schmittově pojetí nejzazší stupeň disociace v rámci politična. Absolutní pojetí nepřítele, jako toho, kdo usiluje toliko o negaci existence druhého, by však při aplikaci tohoto konceptu ve vztahu k předmětu této práce znemožnilo identifikaci těch, kteří taktéž usilují o negaci existence liberální demokracie, ale v jiném stupni intenzity. Z toho důvodu je potřeba vnímat pojem nepřítele jako obecný pojem, jehož jednotlivé konkrétní podoby jsou v různých stupních disociace vůči druhému, tj. v kontextu této práce liberální demokracii, respektive liberálně-demokratickým elitám.

Než bude přistoupeno k jednotlivým podobám nepřítele, tak je potřeba krátce nastínit, s jakými přístupy se z metodologického hlediska při práci s kategoriemi můžeme setkat a na jakých principech jsou vytvářeny jejich definice a jaké je chování těchto definic na tzv. žebříčku obecnosti. Při práci s kategoriemi lze zvolit v zásadě trojí přístup, tj. (1) klasický přístup, (2) kategorii rodové podobnosti a (3) radikální kategorii¹¹⁸. Co se týče klasického přístupu, „*který pracuje se schématy část-celek a nahoře-dole*“¹¹⁹, tak ten například americký profesor psychologie z *New York University* Gregory L. Murphy definuje za pomoci tří definičních prvků, tj. *in concreto* tak, že (1) definice konceptu poskytuje nezbytné a dostačující atributy pro určení člena kategorie, (2) každý objekt je buď uvnitř, nebo vně kategorie a (3) neexistují rozdíly mezi členy kategorie¹²⁰, přičemž co se týče pohybu na žebříčku obecnosti, který je založen na principech intenzity a extenzity, tak tam dochází k tomu, že čím více se snižuje intenzita konceptu, tím se

¹¹⁷ Carl Schmitt, ačkoliv trochu na jiné bázi, taktéž rozlišuje nepřítele vně a uvnitř státu.

¹¹⁸ DRAHOKOUPIL, Štěpán. Labyrintem hybridních režimů: přístupy, kategorie a typologie. *Academia*. Dostupné z https://www.academia.edu/6461430/Labyrintem_hybridn%C3%ADch_re%C5%BEim%C5%AF_p%C5%99%C3%ADstupy_kategorie_a_typologie_Through_the_Labyrinth_of_the_Hybrid_Regimes_Approaches_Categories_and_Typologies_2014

¹¹⁹ Tamtéž.

¹²⁰ DRAHOKOUPIL, Štěpán. Labyrintem hybridních režimů: přístupy, kategorie a typologie. *Academia*. Dostupné z https://www.academia.edu/6461430/Labyrintem_hybridn%C3%ADch_re%C5%BEim%C5%AF_p%C5%99%C3%ADstupy_kategorie_a_typologie_Through_the_Labyrinth_of_the_Hybrid_Regimes_Approaches_Categories_and_Typologies_2014; MURPHY, Gregory L. *The Big Book of Concept*. Cambridge: Bradford Books, 2004. ISBN 978-0262632997.

zvysuje extenze konceptu. Co se tyce zbylych dvou pristupu, tak napriklad dle americkeho filozofa George Lakoffa je rodova podobnost „*představa, že členy kategorie mohou být ve vzájemném vztahu příbuznosti, aniž by všechny členy měly společné vlastnosti, které definují tuto kategorii*“⁴²¹, přičemž logika, která platí ohledně pohybu na žebříčku obecnosti u klasického přístupu, v rámci kategorie rodové podobnosti neplatí, a to s ohledem na skutečnost, že podle profesora politické vědy Garyho Goertze může dojít k tomu, že se zvýšením intenzity zvýší též extenze konceptu. Poslední přístup, tj. radikální kategorie, je na rozdíl od klasického přístupu, který pracuje se schématy část-celek a nahoře-dole, „*strukturována podle modelu centrum-periferie*“⁴²², kdy jedna dílčí subkategorie představuje centrum a kategorie ostatní mají vůči ní postavení periferií, které jsou s centrální kategorií spojeny různou variací vazeb¹²³, přičemž na žebříčku obecnosti se stejně jako kategorie rodové podobnosti chová rozdílně oproti klasickým kategoriím, a to tak, že při snížení intenzity nedochází automaticky ke zvýšení extenze¹²⁴.

Disociace přítel a nepřítel, kde nepřítel je toliko ten, kdo usiluje o negaci existence druhého, tj. vytvoření dvou extrémních, respektive absolutních pozic, by neumožnila úspěšně analyzovat nebezpečí, kterému současná liberální demokracie čelí nejen z vnějšku, ale též ze svého nitra, kdy nemusí vždy dosahovat absolutní negace existence druhého. Při restriktivním pojetí nepřítele ve své absolutní podobě by tak došlo k výrazné limitaci možné analýzy. Z tohoto důvodu bude namísto tohoto restriktivní pojetí, použito pojetí nepřítele spíše extenzivní, které bude nad rámec nepřítele v jeho absolutní podobě zahrnovat též formy nepřátelství dosahující nižší intenzity.

3.3 Kategorizace nepřátelství a vztah jednotlivých kategorií k liberální demokracii

Jak již bylo uvedeno výše, tak disociace přítele a nepřítele může dosahovat různých stupňů, podle intenzity nepřátelství, respektive negativního postoje nepřítele k druhému. Než však bude přistoupeno k této kategorizaci, je potřeba definovat nepřítele v obecném slova smyslu,

¹²¹ DRAHOKOUPIL, Štěpán. Labyrintem hybridních režimů: přístupy, kategorie a typologie. *Academia*. Str. 6. Dostupné z https://www.academia.edu/6461430/Labyrintem_hybridn%C3%ADch_re%C5%BEim%C5%AF_p%C5%99%C3%ADstupy_kategorie_a_typologie Through the Labyrinth of the Hybrid Regimes Approaches Categories and Typologies. 2014; LAKOFF, G. *Ženy, oheň a nebezpečné věci: co kategorie vypovídají o naší mysli*. Praha: Triáda, 2006. Str. 25. ISBN 808613878X.

¹²² Tamtéž.

¹²³ Tamtéž.

¹²⁴ Tamtéž.

tj. nepřítelů zahrnujícího jednotlivé kategorie nepřátel dle intenzity nepřátelství. **Nepřítel** v nejširším slova smyslu je síla s negativním postojem k druhému, která usiluje at' už aktivně nebo pasivně, absolutně nebo relativně o negaci jeho existence, přičemž právě skutečnost, zda usiluje aktivně nebo pasivně, absolutně nebo relativně o negaci existence druhého, určuje stupeň intenzity nepřátelství vůči druhému a stanovuje tak konkrétní kategorii nepřítelů.

Nepřítel tak můžeme podle intenzity nepřátelství ve vztahu k druhému rozdělit do čtyř základních kategorií, tj. **(1) Nepřítel**, **(2) nepřítel-vyzyvatel**, **(3) hypotetický nepřítel** a **(4) nepřítel-kritik**¹²⁵, a to na základě toho, zda usiluje absolutně nebo relativně, aktivně nebo pasivně o negaci existence druhého. Současně je potřeba upozornit, že ani jednotlivé kategorie nelze vnímat absolutně, ale může docházet k tomu, že se budou překrývat a částečně splývat. Není vyloučeno ani to, že bude intenzita nepřátelství v průběhu času oscilovat, a to tak, že bude buď slábnout, nebo posilovat vzhledem ke kontextu doby. Nepřítel tak může projít procesem, kdy se z přítele stane postupně nepřitelem-kritikem, nepřitelem-vyzyvatelem a následně Nepřítelem.

Tabulka 1 - Kategorizace nepřátelství

nepřítel	aktivní/pasivní	absolutní/relativní
Nepřítel	aktivní	absolutní
Vyzyvatel	aktivní	absolutní/relativní
Hypotetický nepřítel	pasivní	absolutní/ relativní
Kritik	aktivní	relativní

Potenciálně nejnižší intenzitou nepřátelství disponuje ve vztahu k druhému **nepřítel-kritik**, který představuje nejnižší míru nebezpečí, a jenž nemá ve vztahu k druhému *a priori* negativní vztah. Jeho negativní postoj k druhému pramení z toho, že ten již není jeho prizmatem tím, kým býval, a nepřítel-kritik se aktivně snaží o relativní negaci jeho existence v té podobě, která není z pohledu kritika žádoucí, a to tak, aby se druhý stal tím, kým býval. Nepřítel-kritik může mít dvě podoby, tj. (1) může se jednat o *skutečného kritika*, tj. kritika, jehož vnitřním motivem je skutečná snaha o zlepšení podoby druhého, nebo (2) se může jednat o *falešného kritika*, tj. kritika, jehož vnitřním motivem není skutečná snaha o zlepšení podoby druhého, nýbrž toliko

¹²⁵ Klasifikace je vytvořena samotným autorem této práce.

zisk moci. Nepřítel-kritik tak disponuje negativním vztahem k liberální demokracii, kdy tento vztah může být skutečný nebo falešný, přičemž usiluje aktivně o relativní negaci existence liberální demokracie, tj. primárně o odstranění nedostatků liberální demokracie.

Druhou kategorií je tzv. *hypotetický nepřítel*, který stejně jako nepřítel-kritik nemá vůči druhému *a priori* negativní postoj a ten se u něj probouzí až pod vlivem událostí, které na něj mají negativní vliv a jež hypotetický nepřítel druhému přičítá. Zatímco ve své bytostné podobě je hypotetický nepřítel toliko pasivní, tak pod vlivem událostí se z něj stává nepřítel aktivní, k čemuž potřebuje impulz od jiné kategorie nepřítele, ať už je to nepřítel-kritik, nepřítel vyzývatele nebo Nepřítel, ke kterému se hypotetický nepřítel přidává a vyjadřuje mu svou podporu. Z hypotetického nepřítele se tak po určitých událostech, které vnímá negativně a přičítá je liberální demokracii, respektive jejím elitám či institucím, stává na základě činnosti nepřítele-kritika, nepřítele-vyzývatele nebo Nepřítele, aktivní nepřítel v tom smyslu, že svou aktivitou vyjadřuje podporu nepříteli-kritikovi, nepříteli-vyzývateli nebo Nepříteli.

Třetí kategorií je *nepřítel-vyzývatel*, který primárně aktivně usiluje o relativní negaci existence druhého, současně je však srozuměn s tím, že se může stát negací absolutní. Zatímco nepřítel-kritik nemá *a priori* negativní vztah k druhému a jde mu primárně o odstranění jeho nedostatků, tak nepřítel-vyzývatel disponuje již od počátku negativním postojem k druhému a aktivně usiluje o negaci jeho existence. Nepřítel-vyzývatel tak disponuje negativním vztahem k liberální demokracii, kdy tento vztah může být skutečný nebo falešný, stejně jako u nepřítele-kritika, přičemž usiluje aktivně o relativní negaci existence liberální demokracie. Nejde mu však o nápravu vad liberální demokracie, ale o její nahrazení jiným modelem, přičemž však primárně nepočítá s tím, že by došlo k absolutní negaci její existence, současně je však srozuměn s tím, že k ní může dojít.

Poslední kategorií a nejzazším stupněm disociace přítele a nepřítele je *Nepřítel* ve své bytostné podobě, tj. nepřítel, který aktivně usiluje o absolutní negaci existence druhého. Nepřítel tak disponuje negativním vztahem k liberální demokracii, kdy tento vztah může být skutečný nebo falešný, stejně jako u nepřítele-kritika a nepřítele-vyzývatele a usiluje o absolutní negaci její existence, tj. jako takovou ji chce zcela odstranit a nahradit ji jiným modelem, a to tak, aby se liberální demokracie již nikdy nestala modelem vládnutí.

3.4 Shrnutí: Liberální demokracie a její nepřátelé

Závěrečnou otázkou, se kterou je potřeba se v rámci této části vypořádat, je ta, do jaké míry je existence nepřátel liberální demokracie nežádoucí, tj. do jaké míry by měla liberální

demokracie, respektive její elity usilovat o negaci existence svých nepřátel. Odpověď na tuto otázku se bude lišit podle toho, o jaké kategorii nepřítele budeme v konkrétním případě hovořit. Jeden z největších současných problémů liberální demokracie je eskalace konfliktu s elitami užívajícími populistický politický styl. Tyto elity, zpravidla bez ohledu na ideologii, myšlenkový směr, světonázor či politický postoj, jsou ze strany liberálně-demokratických elit vnímány jako něco, proti čemu je potřeba bojovat a co představuje pro liberální demokracii ohrožení její existence. Označení někoho za *populistu* se v uplynulých letech stalo primárně pejorativní nálepkou politického oponenta využívajícího právě populistický politický styl. Zařazení elit užívajících populistický politický styl do obecné kategorie nepřátel a jejich profilace jako Nepřítel, kteří aktivně usilují o absolutní negaci existence liberální demokracie, zpravidla bez ohledu na to, co tyto zastávají a prosazují, je jednou z příčin, proč se některé elity užívající populistický politický styl postupně přesouvají z kategorie nepřítel-kritik, který ve své bytostné podobě nepředstavuje pro liberální demokracie vysokou intenzitu nebezpečí, do kategorie nepřítel-vyzyvatel nebo Nepřítel.

Zatímco nepřítel-kritik nemá ve vztahu k liberální-demokracii *a priori* negativní vztah a primárně usiluje o odstranění nedostatků liberální demokracie, tj. o její vylepšení, a lze ho považovat za pozitivní element, jelikož jeho podněty mohou sloužit k zamyšlení a případným reformám, tak nepřítel-vyzyvatel a Nepřítel aktivně usilují o absolutní negaci existence liberální demokracie, tj. nikoliv o její reformu, ale o její nahrazení jiným modelem. Dalo by se samozřejmě namítnout, zda musí být kritik nutně nepřítelem. Odpověď na tuto otázku se bude lišit dle toho, jakou definici a pojetí nepřítele zvolíme. V kontextu této práce, kdy je nepřítel vnímám extenzivně, tj. jako síla s negativním postojem k druhému, která usiluje ať už aktivně nebo pasivně, absolutně nebo relativně o negaci jeho existence, kritik nepřítelem je. Při restriktivnějším pojetí by však kritik nepřítelem být nutně nemusel. Současně však lze konstatovat, že falešný kritik by byl nepřítelem, jak v extenzivním, tak v restriktivním pojetí nepřítele.

Dochází tak k tomu, že jsou do jedné kategorie nepřátel zařazovány subjekty, které se více či méně liší a při exaktním zařazení by nutně nemusely představovat nepřátele ve formě nepřítel-vyzyvatele a nepřítel-kritika. Jako žádoucí se jeví rozlišovat nejen mezi jednotlivými kategoriemi nepřátel, nýbrž též v rámci samotných kategorií. Zatímco skutečného nepřítel-kritika lze považovat za pozitivní element, tak falešného nepřítel-kritika již nikoliv, protože u něj s ohledem na motiv hrozí to, že se snáze přesune z kategorie nepřítel-kritik do kategorie nepřítel-vyzyvatel nebo Nepřítel. Je tomu tak z důvodu, že jeho motivací není primárně jeho negativní postoj k liberální demokracii, nýbrž toliko maximalizace moci a touha po

dostatečném uznání ze strany druhých. Zařazení do obecné kategorie nepřítel, která má v zásadě charakter partikulární kategorie Nepřítel nebo nepřítel-vyzyvatel, pak může nutit jednotlivé subjekty, které by ve své bytostné podobě nepředstavovaly nebezpečí pro liberální demokracii, buď k tomu, aby se radikalizovaly a materiálně se nepřítelem-vyzyvatelem nebo Nepřítelem skutečně staly, protože jsou do těchto pozic situovány, nebo svou snahu o reformu liberální demokracie vzdaly, a přesunuly se do kategorie hypotetického nepřítel, a ke skutečným nebo falešným nepřítelům-vyzyvatelům či Nepřítelům se později přidaly.

Problematika nálepkování, která sebou může nést radikalizaci takto označených subjektů a eskalaci konfliktu, se však netýká pouze elit využívajících populistický politický styl, nýbrž i dalších elit, hnutí či partikulárních segmentů společnosti. Stejný problém může představovat označování patriotů, tj. těch, kteří chovají lásku ke své vlasti, za nacionalisty, či fašisty, nebo relativizace významu subjektů spadajících do kategorie hypotetických nepřítel. Lze to demonstrovat na příkladu Spojených států amerických, kde, zatímco ještě do nedávna bylo možné střední třídu označit za přátele liberální demokracie, tak dnes ji lze zařadit spíše do kategorie hypotetický nepřítel.

4 Interní nepřátelé liberální demokracie

Jak již bylo ve stručnosti nastíněno v předchozí kapitole, při analýze nepřátel liberální demokracie je potřeba vnímat distinkci mezi externími a interními nepřáteli. Zatímco externí nepřátelé liberální demokracie představovali největší nebezpečí v průběhu 20. století, tak po porážce fašismu, nacismu a komunismu začali v poslední dekádě představovat nebezpečí zejména interní nepřátelé liberální demokracie. Zatímco nebezpečí přicházející z vnějšku je v zásadě lépe rozpoznatelné, tak nepřátelé, které „generuje“ samotná liberální demokracie, od počátku vždy tak snadno rozpoznatelní nejsou. Je tomu tak s ohledem na to, že se někteří v první fázi chovají zpravidla v souladu s demokratickými procedurami, které *a priori* neodmítají, účastní se voleb a jejich rétorika, s výjimkou případných excesů, je poměrně umírněná neznáčí vysokou intenzitu nepřátelství. V této prvotní fázi tak nejčastěji vystupují spíše v postavení nepřítel-kritik. Obavy z dění v rámci „liberálně-demokratického“ světa pramení jednak z úplné nebo částečné eroze liberální demokracie ve státech střední a východní Evropy, jako je Česká republika, Maďarsko, Polská republika či Slovenská republika, které si po roce 1989 prošly procesem demokratizace, a které byly ještě v první dekádě 21. století považovány za konsolidované demokracie, a jednak z rostoucí popularity nepřátel liberální demokracie ve státech západní Evropy, jako je Spojené království, Rakousko, Nizozemsko, Německo či Francie, ve Spojených státech amerických či ve státech Latinské Ameriky, jako je například Brazílie.

Jak již bylo uvedeno výše, tak eroze liberální demokracie v Polské republice a Maďarsku není jedinou skutečností, která vyvolává obavy v rámci „liberálně-demokratického“ světa. Stejně tak, možná ještě více, je alarmující rostoucí popularita nepřátel liberální demokracie ve Spojených státech amerických, Spojeném království, Německu, Nizozemsku, Rakousku či Francii, tj. státech, které desítky let byly považovány za konsolidované demokracie, v nichž se nepřátelé liberální demokracie nacházely na okraji politického spektra. Zejména situace ve Spojených státech amerických ukazuje, že dokonalost liberální demokracie byla skutečně pouze iluzí, a že se jí nepodařilo odstranit bytostné rozpory ve společnosti, ale spíše je na čas toliko zakrýt. Rozkol americké společnosti, který ještě prohlubuje svou politikou a rétorikou republikánský prezident Donald Trump, který měl na úmyslné eskalaci konfliktu mezi jednotlivými segmenty společnosti postavenou svou prezidentskou kampaň, je dnes tak intenzivní, že je pouze otázkou času, kdy dojde k dalším násilnostem, ať už ze strany policejních složek na demonstrantech účastnících se akcí hnutí *Black lives matter*, nebo na Afroameričanech při „běžné“ policejní činnosti. Tyto skutečnosti jsou však pouze „špičkou ledovce“ rozkolu americké společnosti.

Okolnosti, které liberálně-demokratický svět přivedly do tohoto stavu, však jsou pouze jednou stranou mince. Tou druhou jsou nepřátelské elity, které tyto okolnosti využily a využívají pro získání politické moci, prosazení světonázoru nebo za účelem zboření současného systému bez ohledu na to, co přijde po něm. Správná identifikace těchto elit, nikoliv konkrétních osob a hnutí, ale to, co symbolizují, je nezbytným předpokladem pro pochopení toho, čemu liberální demokracie dnes čelí a jak se s jednotlivými nepřáteli vypořádat. Ne každý nepřítel, který je do této pozice situován, je skutečně nepřítelem ve formě Nepřítele nebo nepřítel-vyzyvatele, a tato obecná paušalizace vede nepřátel-kritiky k „radikalizaci“. Za tímto účelem budou v rámci této kapitoly postupně analyzovány největší hrozby vycházející mj. ze samotné liberální demokracie, tj. (1) populismus a elity užívající populistický politický styl, (2) nacionalismus a nacionalistické elity, (3) hybridní režimy a jejich elity, autoritarismus a autoritářské elity a (4) oligarchie a oligarchové.

4.1 Populismus a elity užívající populistický politický styl

Populismus se v posledních letech stal fenoménem, který je předmětem zájmu nejen ze strany akademického prostředí, nýbrž též ze strany politických elit a občanské společnosti. Jsou to však zejména politické elity a občanská společnost, které ačkoliv termíny jako *populismus* nebo *populista* v posledních letech používají poměrně často, zpravidla jako pejorativní označení politického protivníka, pravý obsah těchto pojmů neznají. Ačkoliv problematika populismu jako taková není primárním předmětem této práce, je potřeba pro pochopení tohoto fenoménu v kontextu tématu této práce zmínit, že v rámci textů zabývajících se problematikou populismu lze nalézt různé přístupy, přičemž pro účely této práce budou ve stručnosti přiblíženy toliko dva přístupy, tj. populismus vnímaný jako strategie a populismus vnímaný jako politický styl, s nimiž se při definici populismu ztotožňuje autor této práce.

Populismus jako politickou strategii vnímá například britský profesor politologie Paul Taggart, který populismus definuje za pomoci šesti základních charakteristických rysů, tj. (1) nepřátelství k reprezentativní politice, (2) návrat do domoviny (tzv. *heartland*), (3) hodnotově vyprázdněná ideologie, (4) reakce na období krize, (5) sebe omezující logika¹²⁶ a (6) chameleonská povaha¹²⁷. Populismus jako politický styl, tj. nikoliv jako konkrétní politickou jednotu, ideologii, nebo politickou logiku, či diskurz, pak vnímá například Benjamin Moffitt, jenž se fenoménu populismu věnoval ve svém textu z roku 2016 publikovaném pod názvem *The GLOBAL RISE of POPULISM – Performance, Political Style and Representation*, ve kterém

¹²⁶ Populismu obsahuje základní vnitřní dilemata, které populismu limitují. Příkladem může být skutečnost, elitami, vůči kterým se populisté vymezují a vůči nimž staví lid, se sami posléze stávají.

¹²⁷ TAGGART, Paul. *Populism*. Buckingham: Open University Press. Str. 2. ISBN 978-0335200450

vymezil populismus jako politický styl na základě třech základních aspektů, tj. (1) volání lidu proti elitám, (2) neslušné vystupování, (3) krize, rozpad a hrozba¹²⁸. Stejně jako většina autorů zabývajících se fenoménem populismu, tak i Moffitt definici populismu staví na dichotomizaci společnosti na lid a elity, nebo jiném souvisejícím označení, jako je establishment nebo systém¹²⁹. Populisté však mohou svou rétorikou útočit, jako na „nepřátele lidu“, i na partikulární skupiny ve společnosti, jako jsou žadatelé o azyl, pracovníci z řad imigrantů nebo jiné minoritní skupiny, jejichž existence a nebezpečí, které podle populistů představují, je přičítáno právě elitám¹³⁰. Moffitt tuto skutečnost demonstruje na příkladu toho, když liberální elitám, které umožnily zvýšenou imigraci, jež vedla k „přlivu“ migrantů, bylo ze strany elity využívajících populistický politický styl přičítáno ohrožení domoviny lidu.¹³¹ K volání lidu proti elitám populisté jednak užívají hrubé politické rétoriky a ignorují vhodné modely chování v rámci politické sféry, a jednak tak činí v období krizí, rozpadu či jiných hrozeb, kterým musí země čelit.¹³²

Otázkou, kterou je potřeba v kontextu této práce zodpovědět, je to, zda populismus, nikoliv ve smyslu pejorativního označení, jak je v rámci současného diskurzu užíván, nýbrž jako politický styl, představuje nebezpečí pro liberální demokracii, a zda jsou elity využívající populistický politický styl nepřáteli liberální demokracie, respektive liberálně-demokratických elit. Odpověď na tuto otázku obsahující toliko konstatování, že tomu tak bez dalšího je, nebo není, by byla nesprávná, a to z důvodu, že populistický politický styl představuje v zásadě toliko nástroj, který mohou užívat elity napříč politickým spektrem disponující různými motivy, světonázorem nebo reprezentující různé ideologie. Odpověď na předmětnou otázku se tak bude skládat ze dvou částí. V první části je potřeba konstatovat, zda populismus jako takový, tj. populismus jako politický styl, představuje nebezpečí, respektive jestli populisty jako takové bez dalšího lze považovat za nepřátele liberální demokracie. Této problematice se věnuje též Benjamin Moffitt, který si klade v úvodu osmé kapitoly textu *The GLOBAL RISE of POPULISM – Performance, Political Style and Representation* otázku, zda je populismus „dobrý“ nebo „špatný“ pro demokracii. Odpověď na tuto otázku, jak ostatně vyplývá i z předchozí části této kapitoly, není tak jednoduchá, jak ji prezentují zejména média a některé politické elity¹³³. V akademickém diskurzu se podle Moffitta můžeme v zásadě setkat se třemi postoji

¹²⁸ MOFFITT, Benjamin. *The GLOBAL RISE of POPULISM. Performance, Political Style, and Representation*. Stanford: Stanford University Press, 2016. Str. 45. ISBN 9781503604216.

¹²⁹ Tamtéž. Str. 43.

¹³⁰ Tamtéž.

¹³¹ Tamtéž. Str. 43 až 44.

¹³² Tamtéž. Str. 43 až 45.

¹³³ Tamtéž. Str. 133.

k otázce, jestli je populismus pro demokracii „dobrý“ nebo „špatný“, tj. (1) s přístupem, dle kterého je populismus negativní silou pro demokracii, (2) s přístupem, dle kterého je populismus pozitivní silou pro demokracii a (3) přístupem, který stojí na pomezí prvních dvou.¹³⁴ Podle Moffitta nelze v současné době obecně konstatovat, že je populismus pro demokracii „dobrý“ nebo „špatný“, jelikož jako takový zahrnuje jak demokratické, tak i nedemokratické tendence.¹³⁵ S ohledem na shora uvedené lze učinit závěr, že v současné době populismus jakožto politický styl bytostně nepředstavuje pro liberální demokracii nebezpečí, respektive toto nebezpečí nepředstavuje ve své bytostné ryzi podobě, kdy slouží jako nástroj ochrany lidu před hamižnými elitami stavějící své vlastní osobní zájmy nad zájmy lidu. Nebezpečí naopak představuje populismus sloužící daným elitám jako nástroj pro dosažení moci, a nikoliv jako nástroj pro ochranu zájmu lidu. Lze se domnívat, že Donaldu Trumpovi nešlo při volební kampani před prezidentskými volbami tolik o zájmy americké střední třídy, či zájmy „bílého heterosexuálního muže“, jako spíše o zisk prezidentského úřadu a s tím souvisejícím nabytí moci. Stejně tak lze mítí za to, že ani Andreji Babišovi nešlo tolik o zájmy českých občanů, které stavil proti „zkorumpovaným“ elitám z „tradičních“ politických stran, jako spíše o zisk pozice, ze které je schopný maximalizovat svůj osobní prospěch.

Nebezpečí pak může představovat konkrétní osoba nebo hnutí, která tento styl užívá, přičemž aby bylo možné učinit závěr, že je populista nepřitelem liberální demokracie, respektive liberálně-demokratických elit, je potřeba zkoumat jaké prostředky populista užívá, jakými disponuje motivy, jaký hájí světonázor, nebo jakou reprezentuje ideologii, a až poté lze učinit závěr o nebezpečí, které konkrétní hnutí, politická strana nebo politické elity, užívající populistický politický styl, představují. Spektrum, které hnutí, politické strany či politické elity, jež jsou označovány za populistické, ať už je to francouzský prezident Macron a jeho hnutí *En Marche!*, Marine Le Pen a její strana *Rassemblement National*, Nigel Farage a jeho bývalá strana *UK Independence Party*, český předseda vlády Andrej Babiš a jeho hnutí *ANO 2011*, slovenský předseda vlády Igor Matovič jeho strana *OL'ANO*, Mateo Salvini a jeho strana *Lega Nord*, ukrajinský prezident Volodymyr Zelenskij, americký prezident Donald Trump, brazilský prezident Jair Bolsonaro atd., pokrývají, je tak široké, že jakákoliv paušalizace ve vztahu k liberální demokracii je bez dalšího nesprávná. Vedle výše uvedených osob a jejich stran či hnutí, které jsou jako populisté, respektive populistické subjekty zpravidla označovány, jak v odborném, tak laickém diskurzu, je potřeba uvést, že populistický politický styl začíná přejímat v jisté formě, nikoliv v té bytostné, ale spíše ve smyslu artikulování témat, které vnímá

¹³⁴ Tamtéž. Str. 134 až 140.

¹³⁵ Tamtéž. Str. 150 až 151.

lid v kontextu doby intenzivně, i část „tradičních“ liberálně-demokratických elit v reakci na úspěch, který s tímto stylem zaznamenaly výše uvedené subjekty.

Populista tak může být jak nepřitelem-kritikem, nepřítelem-vyzyvatelem, tak Nepřítelem, a to podle toho, jaké intenzity dosahuje jeho negativní postoj vůči liberální demokracii, respektive liberálně-demokratickým institucím či liberálně-demokratickým elitám. Populista také může být falešným nepřítelem nebo skutečným nepřítelem. A je to právě populista v pozici falešného nepřítele, který představuje největší nebezpečí pro liberální demokracii. Je tomu tak z důvodu, že zatímco populista, jakožto skutečný nepřítel-kritik nemá *a priori* negativní postoj k liberální demokracii a nejde mu o nahrazení liberální demokracie jiným modelem, nýbrž o odstranění nedostatků liberální demokracie, tak populista, jakožto falešný nepřítel-kritik, který navenek deklaruje svou loajalitu k hodnotám liberální demokracie a demokratickým procedurám jako takovým, své skutečné motivy toliko skrývá za údajnou snahu o odstranění nedostatků liberální demokracie. Ve skutečnosti však usiluje pouze o maximalizaci své moci, respektive moci své strany či hnutí, a hodnoty liberální demokracie jsou pro něj pouze prázdny floskulami a demokratické procedury pro něj představují překážku, kterou je potřeba postupně odstranit či omezit. Otázkou však je, do jaké míry je označení takovýchto subjektů za populisty přesné, jelikož populistovi ve své bytostné podobě jde skutečně o lid stojící proti elitám, ale falešný-nepřítel kritik má lid pouze za nástroj pro dosažení osobní moci.

Je tak potřeba rozlišovat mezi jednotlivými elitami užívajícími populistický politický styl a ne je paušálně označovat za nepřátele liberální demokracie a prezentovat je jako nebezpečí a ohrožení pro liberálně-demokratický režim. Rozdíl mezi jednotlivými elitami užívajícími populistický politický styl, respektive mezi těmi, kteří jsou takto v rámci diskurzu označováni, je patrný již z toho, když vedle sebe postavíme jednotlivé osoby a hnutí užívající populistický politický styl, tj. například francouzského prezidenta Emanuela Macrona a jeho hnutí *En Marche (!)*, kteří bezesporu, minimálně v rámci kampaně před prezidentskými volbami a následnými parlamentními volbami, populistický politický styl užívali, a maďarského předsedu vlády Viktora Orbána a jeho stranu *Fidesz*. Zatímco Emanuel Macron neusiloval a neusiluje o nahrazení modelu vládnutí v podobě liberální demokracie, tak Viktor Orbán, ačkoliv po revoluci stál u budování základů maďarského liberálně-demokratického modelu, se otevřeně hlásí k neliberálně-demokratickému modelu vládnutí a liberální demokracie jako taková pro něj představuje něco nežádoucího.

Závěrem je ještě potřeba krátce zmínit jednu související problematiku, která již byla krátce nastíněna výše, tj. to, že problémem není toliko nerozlišování mezi elitami užívajícími

populistický politický styl, nýbrž též nerozlišování mezi populisty a demagogy. Český historik Roman Kanda k rozdílu mezi demagogií a populismem uvádí následující: „*Populista se obrací k lidu, užívá občas líbivé fráze, ale bere lid vážně a stojí o jeho přízeň v boji proti elitám. Jenže demagogie je v podstatě rétorická obdoba politického cynismu či fanatismu, což jsou k upodivu dvě strany téže mince. Demagogie je míchání polopravd, lží a psychologické manipulace s cynickým cílem posloužit vyšší moci. Populismus je ryze politický, jeho ideálním důsledkem je politizace lidu.*“¹³⁶. Zatímco populist, ačkoliv to ze současného společenského diskurzu bohužel příliš nevyplývá, nemusí mít *a priori* negativní postoj k liberální demokracii a jeho motivy mohou být ve skutečnosti ryzí, tak demagog¹³⁷ je ve své dnešní podobě toliko jedinec usilující o dosažení nebo udržení moci skrze manipulaci lidu prostřednictvím prázdných a lživých floskulí a proklamací.

V podobném duchu se vyjádřil i maďarský filozof Gáspár Miklós Tamás, který ve svém textu z roku 2017 nazvaném *The mystery of „populism“ finally unveiled* konstatoval mj. následující: „*Není vůbec překvapující, když kvůli neschopnosti vysvětlit nový jev, začnou jej lidé nazývat zvučnými jmény namísto toho, aby přišli s nějakou teorií nebo alespoň popisem situace. Právě to se děje s pojmy „populismus“ a „pravicový populismus“ – stejně jako v případě levicové varianty. Jsou to slova užívaná k popisu stavu věcí starých i nových. Tak se populismu stal synonymem pro „nechápu sice, o co jde, ale někde se mě na to zkrátka zeptal“: (...) Skuteční populisté möbli pronášet nesmysly, ale vždy ve jménu obyčejných lidí. Populismus byl často jen demokratickým nacionalismem. Nic takového už dneska neexistuje. (...) Označovat rasismus a etnicismus slovy, jako je nacionalismus a populismus není k ničemu, Nikdo nemá právo smazat hranice mezi útlakem a emancipací.*“¹³⁸. Falešný nepřítel-kritik vydávající se za populistu je tak spíše materiálně demagogem a s populismem jako takovým nemá příliš společného. Nebezpečí, které představuje takový populist, spočívá především v tom, že jeho primárním zájmem není ochrana lidu proti elitám, ačkoliv se jím zaštituje, nýbrž zájmy výhradně osobního rázu. Tyto zájmy nemusí být nutně ve vztahu k liberální demokracii nepřátelské, tj. nemusí spočívat v úsilí o její nahrazení jiným modelem. Problém však nastává v situaci, kdy skrytý zájem spočívá v

¹³⁶ KANDA, Roman. Čekání na levicového Orbána. [online]. [cit. 12. 7. 2020]. Dostupné z <https://a2larm.cz/2019/07/cekani-na-levicoveho-orbana/>.

¹³⁷ V druhé polovině 5. století př. n. l. však demagog, respektive demagogie jako taková neměla bytostně negativní charakter. Naopak v rámci athénské demokracie hráli demagogové pozitivní úlohu a stáli v čele Athénskému státu. Negativní charakter získává pojem demagogie, respektive demagogie až později; Demagogie. In: SOCIOLOGICKÁ ENCYKLOPEDIE (*encyklopedie.soc.cas.cz*) [online]. [cit. 12. 7. 2020]. Dostupné z <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Demagogie>.

¹³⁸ TAMÁS, G. M. The Mystery of „populism“ finally unveiled. [online]. [cit. 12. 7. 2020]. Dostupné z <https://www.opendemocracy.net/en/can-europe-make-it/mystery-of-populism-finally-unveiled/>; TAMÁS, G. M. Odhalení mystéria populism. [online]. [cit. 12. 7. 2020]. Dostupné z <https://a2larm.cz/2017/03/odhaleni-mysteria-populismu/>.

nahrazení modelu liberální demokracie modelem zcela jiným, tj. například modelem více autoritářským.

4.2 Nacionalismus a nacionalistické elity

Vedle populismu je v rámci diskurzu o hrozbách, kterým musí liberální demokracie čelit, dalším velmi často skloňovaným fenoménem nacionalismus. Stejně jako u populismu se však i diskurz ve vztahu k nacionalismu v posledních letech zúžil toliko na to, že je užíváno označení „*nacionalista*“, které má primárně pejorativní charakter a slouží jako nástroj politického boje při nálepkování politických oponentů. Problematický je však tento formalistický labelling i ve vztahu k tomu, že jsou do jedné kategorie slučovány dva fenomény, tj. fenomén nacionalismu a fenomén patriotismu, které ačkoliv se mohou částečně obsahově překrývat, tak jsou ve své podstatě rozdílné a zaměňování obou pojmů bez dalšího, a nálepkování politických oponentů a skupin v rámci společnosti pejorativním označením „*nacionalisté*“ je chybou, která může přispívat k eskalaci konfliktu a radikalizaci těch, kteří jsou buď pasivními nacionalisty nebo patrioty, respektive vlastenci. Ti se tak v důsledku této skutečnosti mohou stát z přátel liberální demokracie, nepřátel-kritiků, nebo hypotetických nepřátel, nepřáteli-vyzyvateli nebo dokonce Nepřáteli.

Problematikou vztahu nacionalismu k liberalismu, respektive liberální demokracii, se zabýval též Francis Fukuyama v rámci svých úvah o tom, jestli existují po porážce fašismu a komunismu ještě nějaké další ideologičtí vyzyvatelé, respektive jestli jsou v liberální společnosti po porážce komunismu štěpící linie, nad rámec těch třídních, které by byly liberalismem nevyřešitelné.¹³⁹ Podle Fukuyamy mohou představovat nevyřešitelnou štěpící linii dvě možnosti, tj. náboženství a nacionalismus, respektive případně též jiné formy rasového a etnického vědomí¹⁴⁰. V duchu toho, co bylo uvedeno v úvodu této kapitoly, Fukuyama správně poukazuje na to, že nacionalismus jakožto fenomén může mít více podob, tj. od mírné kulturní nostalgie až po vysoce organizovanou a komplikovaně artikulovanou národně-socialistickou doktrínu.¹⁴¹ „*Pouze systematické nacionalismy mohou být kvalifikovány jako formální ideologie na úrovni té jako je liberalismus nebo komunismus. Převážná většina nacionalistických hnutí ve světě nemá politický program za negativní touhou po nezávislosti od nějaké jiné skupiny lidí a nenabízí něco takového jako je komplexní agenda pro socio-ekonomickou organizaci. Jako taková jsou však kompatibilní s různými doktrínami a ideologiemi, které takovou agendu nabízejí.*“¹⁴² Na Fukuyamovy texty *The End of History (?)* a *The End of History and the Last Man*, ve kterých Fukuyama mj. rozváděl své úvahy ohledně vztahu liberální demokracie, respektive liberalismu a demokracie jako samostatných

¹³⁹ FUKUYAMA, Francis. *The End of History (?)*. *The National Interest*, 1989. [online]. [cit. 11. července 2020]. Str. 13. Dostupné z https://www.embl.de/aboutus/science_society/discussion/discussion_2006/ref1-22june06.pdf.

¹⁴⁰ Tamtéž.

¹⁴¹ Tamtéž.

¹⁴² Tamtéž. Str. 13 až 14.

fenoménů, a nacionalismu, reagovala ve svém textu z roku 1992 gruzínská politoložka Ghia Nodia v textu nazvaném *Nationalism and Democracy*, ve kterém vyjádřila jednak obecný souhlas s Fukuyamovou analýzou, současně však problematizovala jeho pojetí vztahu demokracie a nacionalismu, jakožto primárně nepřátelského a vzájemně se vylučujícího¹⁴³. Fukuyama na tento text reagoval ještě téhož roku, když se v textu publikovaném pod názvem *Comments on Nationalism & Democracy* vůči některým interpretacím Nodia vymezil. Fukuyama například uvádí následující: „Je několik bodů, ve kterých jsme v úplné harmonii. Za prvé, je pravdou, že nacionalismus a demokracie (nutno odlišit od liberalismu jako takového) nejsou vzájemně vylučující, ale v zásadě se jedná o dvě strany téže mince.“¹⁴⁴.

Lze konstatovat, že primárně *pozitivní* nacionalismus ve formě politického sebe-uvědomění, respektive sebe-určení, kdy v zásadě jediným požadavkem je osamostatnění se určité partikulární skupiny od skupiny jiné, tak pro liberální demokracii nebezpečí nepředstavuje. Naopak primárně *negativní* nacionalismus jakožto systematická snaha o vyloučení jedinců nepatřících k národů, respektive neuznání takových osob, jakožto lidských bytostí, nesoucí s se sebou porušování základních lidských práv, naopak nebezpečí pro liberální demokracii představuje, a to z důvodu, že je v rozporu s jejími esenciálními hodnotami.

Stejně jako u populismu, se tak i u nacionalismu lze jednak setkat s různými přístupy k tomuto fenoménu a jednak s tím, že nacionalismus jako takový je kompatibilní s různými ideologiemi a doktrínami. Obecná paušalizace nacionalistů nebo nacionalistických hnutí je tak v tomto světle stejně jako v případě populismu nežádoucí a nesprávná. Nacionalismus nemusí být nutně v rozporu s liberálně-demokratickými principy a nacionalistické elity nemusí být nutně nepřáteli liberální demokracie, respektive liberálně-demokratických elit. Současně je potřeba vnímat rozdíl i mezi vztahem nacionalismu a liberalismu na straně jedné a nacionalismu a demokracie na straně druhé. Zatímco ve vztahu k jednomu z těchto institutů může mít negativní postoj, tak k druhému mít takový nemusí. Vyvstává tedy otázka, zda nacionalistické elity, které budou mít negativní postoj buď k liberální složce liberálně-demokratického režimu, nebo k té demokratické, nutno automaticky považovat za nepřátele. Odpověď na tuto otázku se bude lišit dle toho, jaké intenzity dosahuje negativní postoj k jedné nebo druhé složce. Fukuyama i Nodia se shodují v tom, že největší rozpor mezi nacionalismem a liberální demokracií neleží v demokratické složce, nýbrž v té liberální, tj. mezi

¹⁴³ NODIA, Ghia. Nationalism and Democracy. *Journal of Democracy*, vol. 3, n. 4. Str. 3. Dostupný z <https://muse.jhu.edu/article/225508/pdf>.

¹⁴⁴ FUKUYAMA, Francis. Comments on Nationalism & Democracy. *Journal of Democracy*, vol. 3, n. 4. Str. 23. Dostupný z <https://muse.jhu.edu/article/225502>.

nacionalismem a liberalismem.¹⁴⁵ Třetí plochu mezi nacionalismem a liberalismem představuje především to, že liberalismus je založen na univerzalistickém principu spořívajícím v univerzálním a rovném uznání všech občanů jakožto lidských bytostí, což je částečně v rozporu s tím, na jakém princip je založen nacionalismus, který je převážen partikularistický, ačkoliv v sobě může nést i univerzalistické aspekty, ať už je to univerzální právo národů na sebeurčení, či tolerance jedinců „nepatřících“ explicitně k danému partikulárnímu národu.¹⁴⁶ Jak ale podotýká správně Fukuyama, tak liberalismus, respektive liberální demokracie, a nacionalismus už v historii našly cesty jak společně poklidně koexistovat, přičemž tato koexistence je možná do té míry, do jaké je v rámci nacionalismus „potlačen“ výhradně partikularistický a exkluzivní prvek¹⁴⁷.

Obdobný problém nastává, jak již bylo zmíněno v úvodu této podkapitoly, i při automatickém nerozlišování fenoménů nacionalismu a patriotismu. Ačkoliv rozdíly mezi oběma fenomény nejsou markantní a různá pojetí nacionalismu a patriotismu se mohou více či méně překrývat, je rozdíl mezi nimi patrný již z etymologického hlediska obou pojmů. Zatímco základem nacionalismu je latinské *natio*, tj. národ, tak základem patriotismu je latinské *patria*, tj. vlast, a pojem patriotismus tak lze s drobnými výhradami nahradit i pojmem vlastenectvím. Stejně jako u nacionalismu, tak i v rámci akademického diskurzu ve vztahu k patriotismu nepanuje absolutní shoda ohledně definice tohoto fenoménu a lze se tak setkat s různými definicemi, které se navzájem více či méně liší, tj. například v tom smyslu, zda patriotismus, respektive vlastenectví váží výlučně na geografický prvek v podobě domoviny, či nikoliv. Patriotismus oproštěný od negativního puncu, který získává v současném diskurzu, lze vnímat zejména jako lásku k vlasti.

Patriot, respektive vlastenec tak nemusí být nutně nacionalista a nacionalista nemusí být nutně patriot, respektive vlastenec. Současně patriot ani nacionalista nemusí mít nutně negativní postoj k liberální demokracii, respektive liberálně-demokratickým elitám, tudíž nálepkování pejorativním označením *nacionalista* přispívá toliko k eskalaci konfliktu a radikalizaci takto nálepkovaných subjektů či skupin. Nacionalisté či patrioti mohou ve vztahu k liberální demokracii, respektive liberálně-demokratickým elitám vystupovat jak v pozici přítele, tak v pozici nepřítel-kritika, hypotetického nepřítel, nepřítel-vyzyvatele i Nepřítel. To, v jaké pozici bude nacionalista či patriot vystupovat ve vztahu k liberální demokracii, respektive liberálně-demokratickým elitám, bude odvislé od několika skutečností, mezi které

¹⁴⁵ Tamtéž. Str. 24.

¹⁴⁶ Tamtéž. Str. 24.

¹⁴⁷ Tamtéž. Str. 25.

lze zařadit například to, jakou ideologii, světonázor či politický postoj konkrétní osoba (nacionalista, patriot) zastává, respektive do jaké pozice je situován ze strany liberální demokracie, či liberálně demokratických elit v konkrétním státě, což v případě nesprávné kategorizace může vést k jeho radikalizaci, tj. postoupení na žebříčku jednotlivých kategorií nepřátelství.

Závěrem je potřeba konstatovat, že největší nebezpečí se skrývá v elitách, které využívají čistě etnický nacionalismus za účelem eskalace konfliktu, přičemž jejich motivem není obava z ohrožení národní suverenity či národní identity, nýbrž toliko snaha vytvořit v lidech pocit ohrožení a dojem toho, že to jsou právě ony, které je před tímto nebezpečím ochrání. Pro liberální demokracii tak není *a priori* nebezpečné to, že existují v Evropě některé regiony a v nich elity, které by se chtěly odtrhnout od celků do nichž nyní patří, tj. například Skotsko od Spojeného království Velké Británie a Severního Irska, nebo Baskicko či Katalánsko od Španělska, protože těm nejde zpravidla o nahrazení modelu liberální demokracie jiným modelem, nýbrž toliko o národní sebe-určení; samozřejmě za předpokladu, že by se tato snaha nezvrhla do nějakého vojenského převratu. Současně není nebezpečné ani to, když se část elit bude vymezovat pro prohlubování evropské integrace, které jejich prizmatem spočívá ve snižování suverenity národních států. Problém však nastává buď ve chvíli, kdy elity užívají etnický nacionalismus k zostřování etnického boje, a to za účelem homogenizace a hegemonizace určitého národa, nebo ve chvíli kdy využívají nacionalismus jako nástroj k zdánlivé eskalaci konfliktu a vyvolání pocitu ohrožení národa či jeho identity, a to za účelem získání nebo udržení mocenských pozic. Takovým příkladem jsou některé elity například ve státech střední a východní Evropy, které tuto strategii začaly užívat zejména v souvislosti s tzv. „migrační“ krizí. Zatímco v některých státech tyto elity uspěly pouze částečně, tj. dostaly se například do národního parlamentu, ale nějaký významný faktický vliv na národní politiku nemají, jako například Tomio Okamura a jeho strana *SPD*, předtím strana *Úsvit přímé demokracie Tomia Okamury*, v České republice, Geert Wilders a jeho strana *The Party for Freedom* v Nizozemsku, nebo Jorg Meuthen a jeho strana *AFD*, tak ve státech jako je Maďarsko či Rakousko tyto elity uspěly do té míry, že tvořily, v případě Maďarska Viktor Orbán a jeho strana *Fidesz* samy, v případě Rakouska Norberta Hofera a jeho strany *FPO* v rámci vládní koalice, národní politiku. Samozřejmě, že mezi jednotlivými uvedenými elitami, respektive jednotlivými politickými stranami, existují rozdíly, ale jsou to právě ony, využívající období nějaké krize k vyvolání pocitu ohrožení národa z důvodu domnělého vnějšího nebezpečí, v kontextu migrační krize, v podobě nebezpečí ze strany uprchlíků, kteří dle jejich rétoriky

jednak ohrožují národní identitu, jednak ohrožují bezpečnost národa a jednak představují ekonomickou hrozbu v podobě toho, že budou zátěží pro národní sociální systém.

4.3 Hybridní režimy a jejich elity, autoritarismus a autoritářské elity

Zatímco u populismu, respektive populistických elit, a nacionalismu, respektive nacionalistických elit, je problematika vztahu k liberální demokracii ambivalentní, tak u autoritarismu, respektive autoritářských elit, je v otázce jejich vztahu k liberální demokracii, poměrně jasno, a stejně tak tomu je v otázce vztahu elit reprezentujících tzv. hybridní režimy a liberální demokracie. Je tomu tak s ohledem na skutečnost, že zatímco populismus a nacionalismus nenabízejí žádnou konkrétní podobu modelu vládnutí, tak tzv. hybridní režimy a režimy autoritářské takovými modely vládnutí jsou.

Podle politologů Juana Linze a Alfreda Stepana, kteří vytvářejí typologii nedemokratických režimů na základě čtyř základních charakteristik, tj. (1) vůdcovství, (2) pluralismu, (3) mobilizaci a (4) ideologii, jsou autoritářské systémy „*politické systémy s limitovaným, neodpovědným, politickým pluralismem, bez vypracované a vedoucí ideologie, ale s distinktivními mentalitami, bez extenzivní a intenzivní mobilizace, přičemž vůdce nebo někdy malá skupina vykonává moc v rámci formálně definovaných limitů, které jsou však celkem dobře predikovatelné.*“¹⁴⁸. Podle bulharského politologa Ivana Krasteva je to pak právě autoritarismus vnikající v rámci liberální demokracie, který představuje v současné době jedno z největších nebezpečí pro liberální demokracii¹⁴⁹. Nebezpečí se skrývá zejména v tom, že autoritářské elity se zpočátku jako autoritářské nemusí vůbec profilovat, ba právě naopak, a z počátku vystupují zpravidla umírněně, formálně se zaštitují liberálně-demokratickými hodnotami a spořádaně se účastní demokratických procedur a procesů, a až postupně stupňují svou rétoriku a požadavky. Autoritářské elity jsou tak bezesporu nepřáteli-vyzývatelem, potažmo Nepřáteli a jako takové představují jednu z největších výzev pro liberální demokracii, respektive liberálně-demokratické elity.

Jedním z nástrojů, jak se s těmito původně skrytě autoritářskými elitami vypořádat je jejich včasná identifikace. Pro tyto účely politologové Steven Levitsky a Daniel Ziblatt v textu z roku 2018 *How Democracies Die* definovaly v návaznosti na „*lakmusový test*“ Juana Linze čtyři varovné znaky, které bychom měli sledovat v případě, když chceme skrytě autoritářské elity odhalit, tj. (1) odmítání slovy nebo činy demokratických pravidel hry, (2) popírání legitimacy politických oponentů, (3) tolerance nebo povzbuzení násilí nebo (4) naznačování ochoty omezit občanská práva oponentů, a to včetně médií.¹⁵⁰ V rámci jednotlivých znaků pak Levitsky a Ziblatt

¹⁴⁸ LINZ, Juan. *Totalitarian and Authoritarian regimes*. Boulder: Lynne Rienner Publishers, 2000. ISBN 1-55587-890-3.

¹⁴⁹ KRASDEV, Ivan. Eastern Europe's Illiberal Revolution – The Long Road to Democratic Decline. *Foreign Affairs*. [online]. [cit. 12. 7. 2020]. Dostupný z <https://www.foreignaffairs.com/articles/hungary/2018-04-16/eastern-europes-illiberal-revolution>.

¹⁵⁰ LEVITSKY, Steven, ZIBLATT, Daniel. *Jak umírá demokracie*. Praha: Prostor, 2018. Str. 41. ISBN 978-80-7260-394-7.

nabízejí sérii otázek, které si k jejich kontrole lze klást, tj. například v rámci odmítání demokratických pravidel hry si lze klást otázku, zda zkoumané subjekty odmítají ústavu nebo vyjadřují ochotu ji znásilňovat, respektive zda se pokoušejí hatit legitimitu voleb atd.¹⁵¹

Obdobná je situace u elity reprezentující tzv. hybridní režimy, respektive elity usilující o nahrazení liberální demokracie touto formou režimu. Společně s autoritáři jsou to právě tyto elity, které představují pro současnou liberální demokracii největší nebezpečí; ani zde se však nevyhneme jistým úskalím ve vztahu k tomu, zda hybridní režimy tvoří jednotlý celek, který jako takový představuje nebezpečí pro liberální demokracii, respektive, zda jednotlivé elity o něj usilující budou spadat pod jednu konkrétní kategorii nepřátel, tj. zejména nepřátele-vyzývatele či Nepřátele, či se jedná o model, v rámci něhož je potřeba rozlišovat mezi různými formami a jednotlivými elitami. Problematické v tomto kontextu je to, co již bylo nastíněno výše v této práci, tj. že pod model hybridního režimu jsou dnes řazeny v zásadě všechny alternativní přístupy vůči liberální demokracii, která se snaží držet demokratickou exkluzivitu. To přispívá k tomu, že je koncept hybridního režimu natahován do té míry, že by mohl přestat být použitelný. Hybridní režim je však svébytnou a specifickou kategorií. Zatímco dříve v rámci politologického diskurzu převládal názor, že hybridní režim je toliko jakousi tranziční dočasnou kategorií, která zachycuje daný režim v procesu změny, ať už směrem k demokratické, nebo autoritářskému modelu, tak již takto vnímaný není, tj. nemusí nutně představovat dočasný charakter režimu, nýbrž trvalý charakter režimu.

Ne vždy tomu tak bylo, ale dnes je koncept hybridního režimu neoddiskutovatelnou součástí komparativní politologie při charakterizaci a komparaci politických režimů ve světě. Ačkoliv se můžeme setkat s různými přístupy k tomuto konceptu, ať už je to Andreas Schedler a jeho kategorie tzv. elektorálního autoritářství, nebo Steven Levitsky a Lucan Way a jejich kategorie tzv. kompetitivního autoritářství, tak je na tomto místě potřeba zmínit zejména kategorii tzv. neliberální demokracie, se kterou, jak již bylo uvedeno výše, jako první přišel Fareed Zakaria v textu z roku 1997 nazvaném *The Rise of Illiberal Democracy*. Podle Zakarii lze za neliberálně demokratický režim označit takový režim, ve kterém se uskutečňují toliko volby, které představují pouze rituál vyvolávající dojem demokratičnosti, a ze strany představitelů státní moci pak dochází k ignorování limitů této a k jistému, více či méně intenzivnímu, omezování základních práv a svobod¹⁵²; úskalí Zakariova konceptu byla nastíněna již v druhé kapitole této práce. V tomto kontextu je potřeba znovu připomenout výše nastíněnou úvahu

¹⁵¹ Tamtéž. Str. 43.

¹⁵² ZAKARIA, Fareed. *The Rise of Illiberal Democracy*. *Foreign Affairs*. [online]. [cit. 12. 7. 2020]. Dostupný z <https://www.foreignaffairs.com/articles/1997-11-01/rise-illiberal-democracy>.

o tom, že ačkoliv by bylo žádoucí, aby byl veden diskurz v rovině, jaká forma demokracie je ještě akceptovatelná, protože požadavky na ni kladené se s postupem času měnily a mění, *a priori* neobsahující pejorativní nádech, tak s ohledem na skutečnost, že liberální demokracie zaujímá monopolní postavení na „demokratické straně“ spektra typologie politických režimů vytlačivši jiné formy demokracie, vedení takového diskurzu možné není a demokracie s přídomkem jiným než je ten *liberální*, je něčím nežádoucím a elity snažící se takovou alternativní formou demokracie tu liberální nahradit jsou liberálně-demokratickými elitami vnímány a v rámci diskurzu prezentovány jako ohrožení, které v sobě implicitně obsahuje nádech nepřátelství. V důsledku jednak této skutečnosti, a jednak toho, že liberálně-demokratické elity si uzmulý celý prostor na „demokratické straně“ spektra typologie politických režimů, vnímají i elity snažící se o jinou formu demokracie tento stav jako existenciální, což vede k eskalaci konfliktu mezi těmito a elitami liberálně-demokratickými.

Přes výše uvedenou skutečnost je však potřeba konstatovat, že hybridní režimy, respektive elity je reprezentující, potažmo usilující o jejich ustanovení, vystupují vůči liberální demokracii v pozici nepřátel, přičemž si je lze představit jak v podobě falešných nepřátel-kritiků, hypotetických nepřátel, nepřátel-vyzyvatelů či Nepřítel. Pakliže bychom to měli vztáhnout na konkrétní příklady, tak Nepřítelem je například Viktor Orbán a jeho strana Fidesz ve vztahu k liberální-demokracii v Maďarsku. Již dekádu totiž přetvářejí původně maďarský liberálně-demokratický systém na systém, který je sice z hlediska jejich artikulace neliberální demokracií, respektive *keřst'anskou* demokracií, ale materiálně se spíše jedná o formu nedemokratického liberalismu nebo kompetitivního autoritářství¹⁵³. Ve vztahu k liberální demokracii, jako celku pak Viktor Orbán a jeho strana Fidesz mají tři tváře, tj. jednu dovnitř Maďarska, ta má podobu nepřítele-kritika až Nepřítele, jednu ve vztahu k zahraničním partnerům jako je Vladimír Putin a Ruská federace, ta má podobu nepřítel-vyzyvatele, respektive Nepřítele, a jednu ve vztahu k zahraničním partnerům v Evropské unii, kde vystupují v nejkrajnější formě jako nepřátelé-kritici, respektive hypotetiční nepřátelé. V posledních letech však v důsledku zvýšení četnosti a intenzity kritiky ze strany Evropské unie ve vztahu k maďarskému vnitrostátnímu dění se tvář původně nastavené k zahraničním partnerům v Evropské unii začíná postupně rozplývat.

¹⁵³ Blíže k tomu v kapitole 5 této práce.

4.4 Oligarchie a oligarchové

Posledním tématem, kterému je potřeba v závěru čtvrté kapitoly věnovat pozornost, je vztah oligarchie, respektive oligarchů k liberální demokracii. Jedná se totiž o téma, které, ačkoliv se lze domnívat, že jsou to právě oligarchové, kteří společně se skrytými autoritáři a elitami usilujícími o hybridní formu režimu, představují největší nebezpečí pro současné liberálně-demokratické režimy, je poněkud v pozadí diskurzu, který se věnuje primárně populismu, nacionalismu, potažmo neliberální demokracii. Je trochu paradoxní, že je to právě liberálně-demokratický režim, který oligarchům v zásadě vyhovuje, a v rámci něhož s ohledem na principy, na kterých je postaven, neexistují legální nástroje, jak oligarchy úplně „vymýt“.

Český politolog Jan Bíba ke vztahu oligarchie a liberální demokracie uvádí následující: „*Moderní stát vycházející z liberální ideologie se na základě uznání nedotknutelnosti vlastnických práv sám pasoval do role obránce vlastnictví oligarchů. Na druhou stranu, ale stát vymáhá daně, a tak se největší nebezpečí pro oligarchy změnilo z konfiskace jmění ve zdanění příjmů. Jejich cílem tak již není obrana vlastnictví, nýbrž obrana příjmu neboli vyhýbání se zdanění. (...) Otázkou, která zůstává nezodpovězena, zní, jak se vypořádat s disproporční mocí oligarchie v rámci liberálně demokratického státu, který je omezen určitými principy, jež znemožňují jediné skutečně efektivní řešení spořívající ve vyvlastnění.*“¹⁵⁴.

Obecnou definici oligarchie můžeme nalézt už u Aristotela, který oligarchii jakožto nežádoucí formu vládnutí definoval jako vládu malého množství občanů, kteří tak činí nikoliv ve veřejném zájmu, nýbrž ve svůj prospěch¹⁵⁵. Tato obecná definice však neumožňuje vystihnout pravou podstatu současné oligarchie. Jak uvádí i americký politolog Jeffrey A. Winters ve svém textu z roku 2011 nazvaném *Oligarchy*, tak oligarchie se řadí mezi nejvíce užívané a současně nedostatečné teorii vymezené koncepty v sociálních vědách¹⁵⁶. Winters pak obecnou definici oligarchie konkretizuje v tom smyslu, že pro oligarchie je charakteristické nejen to, že vládnou bohatí nikoliv ve veřejném zájmu, nýbrž ve vlastní prospěch, ale též specifická dynamika jejich vládnutí, přičemž je potřeba si uvědomit, že u oligarchů není problematická skutečnost, že jsou bohatí, nýbrž to, že díky těmto svým zdrojům mají mnohem větší příležitost ovlivnit politické dění, než běžný občan, a to tak, aby udrželi své osobní postavení, případně jej ještě vylepšili, a ochránili své bohatství.¹⁵⁷ Ochránit své bohatství pak

¹⁵⁴ BÍBA, Jan. Těžký život (s) oligarchy – Jak se vypořádat s oligarchy na půdě liberálně demokratického státu (?). [online]. [cit. 12. 7. 2020]. Dostupný z <https://a2larm.cz/2016/05/tezky-zivot-s-oligarchy/>.

¹⁵⁵ Tamtéž. [cit. 13. 7. 2020]

¹⁵⁶ WINTERS, Jeffrey A. *Oligarchy*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011. Str 1. ISBN 978-1-107-00528-9.

¹⁵⁷ BÍBA, Jan. Těžký život (s) oligarchy – Jak se vypořádat s oligarchy na půdě liberálně demokratického státu (?). [online]. [cit. 13. 7. 2020]. Dostupný z <https://a2larm.cz/2016/05/tezky-zivot-s-oligarchy/>.

mohou jednak v podobě ochrany vlastnictví a jednak ochrany příjmu¹⁵⁸. Oligarchizace politiky je dnes patrná nejen ve státech střední a východní Evropy, nýbrž též ve Spojených státech amerických, a do značné míry se projevila během světové finanční krize z roku 2007. Ta představovala ohrožení pro bohatství oligarchů. S ohledem na skutečnost, že se oligarchům v mnoha státech podařilo vytvořit situaci, kterou americký profesor z MIT Simon Johnson popisuje následovně: „*Oligarchové se snaží vytvořit pozici tzv. „too-big-to-fail“, protože v době hospodářského růstu na tom vydělají a v době krize mohou očekávat subvence od státu.*“¹⁵⁹, tak finanční krize jako taková na oligarchy výrazné dopady neměla, což se však nedá říct o běžných občanech. Došlo tak k situaci, že ti, kteří ze současného systému nejvíce těží v době hospodářského růstu, dopady krize tolik nepocítili, naproti tomu běžné občany, kteří z hlediska zvýšení, respektive nezvýšení životní úrovně hospodářský růstu příliš nepocítili, krize doopravdy zasáhla a mnozí z nich přišli o zaměstnání, které pro ně představuje zpravidla jediný zdroj příjmu. Vznikl tak stav, ve kterém lze spatřovat počátek eroze liberální demokracie ve světě. Stav, kdy zatímco „lid“, který by měl být veškerým zdrojem moci ve státě, začal pociťovat zklamání z liberální demokracie a v důsledku toho se od liberální demokracie začal postupně odvracet, tak oligarchové, jejichž podstata je v rozporu s principy, na kterých je liberální demokracie postavena, k ní zachovávali pozitivní postoj. Oligarchové, pro které je liberální demokracie relativně příznivým systémem z hlediska ochrany bohatství, tak přispěli k vytvoření situace, kde se liberální-demokracie opírala toliko o jejich podporu, zatímco běžní občané začali projevovat svou nespokojenost s tím, jak liberálně-demokratické elity vládnou.

Pakliže bychom měli oligarchy analyzovat prostřednictvím kategorizace nepřátel nastíněné ve třetí kapitole této práce, tak bychom museli učinit závěr, že oligarchie, respektive oligarchové budou nejčastěji spadat do kategorie hypotetických nepřátel, tj. nepřátel, kteří nemají vůči liberální demokracii *a priori* negativní postoj a ten se u nich probouzí až pod vlivem událostí, které na ně mají negativní vliv, tj. událostí, které ohrožuje jejich bohatství. Zatímco ve své bytostné podobě je hypotetický nepřítel toliko pasivní, přičemž v případě oligarchů může dokonce aktivně liberální demokracii bránit, tak pod vlivem událostí se z něj stává nepřítel aktivní. Oligarchové jsou tak jakýmsi parazity liberální demokracie; liberální demokracie jim vytváří příznivé prostředí, které je chrání a snižuje tak jejich náklady na

¹⁵⁸ BÍBA, Jan. Těžký život (s) oligarchy – Jak se vypořádat s oligarchy na půdě liberálně demokratického státu (?). [online]. [cit. 12. 7. 2020]. Dostupný z <https://a2larm.cz/2016/05/tezky-zivot-s-oligarchy/>; WINTERS, Jeffrey A. *Oligarchy*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011. ISBN 978-1-107-00528-9.

¹⁵⁹ JOHNSON, Simon. Financial Oligarchy and the Crisis. *The Brown Journal of World Affairs*, vol. 16, n. 2. [online]. [cit. 13. 7. 2020]. Str. 165. Dostupné z https://www.jstor.org/stable/pdf/24590916.pdf?ab_segments=0%252Fbasic_SYC-5187%252Fcontrol&refreqid=excelsior%3Af682634f2da346379f2209cb73b707a6.

ochranu jejich bohatství na minimum, a umožňuje jim své bohatství i zvyšovat. Dokud takové prostředí bude liberální demokracie poskytovat, nebudou proti ní oligarchové vystupovat a naopak ji mohou v jistých momentech i aktivně chránit.

Závěrem je potřeb zmínit, že stejně nežádoucí je oligarchizace politiky, tak je nežádoucí i to, co již bylo zmíněno výše, tj. zaměňování bohatých občanů za oligarchy, respektive snaha jim jejich bohatství uzmut či alespoň výrazně zmenšit. V tomto kontextu narážíme na další obecný problém, který není předmětem této práce, ale je potřeba ho zmínit, tj. problém související s redistribucí bohatství a principem solidarity mezi bohatými a chudými. Problém nespočívá ani tak v tom, že by nepanovala, ať už ve větší či menší míře, shoda ohledně toho, že jistá míra solidarity je nezbytná, ale spíše v tom, jak silný tento princip má být, respektive kolik bohatství má být ve společnosti redistribuováno. Zatímco u prostého „bobáče“, pakliže míra solidarity není nastavena tak široce, že ji „bobáč“ vnímá jako nespravedlivou a demotivující, se zpravidla nesetkáme s aktivním odporem proti redistribuci bohatství, ba dokonce naopak v současném diskurzu¹⁶⁰ se objevuje i volání samotných „bobáčů“, aby byli zdaněni více, tak pro oligarchu je zpravidla jakákoliv redistribuce bohatství nežádoucí, respektive je nežádoucí do té míry, do jaké není toliko symbolická. Problém u „bobáče“ pak nastává ve chvíli, kdy začne svých zdrojů využít k ovlivnění politického dění, a to za účelem ochrany svého bohatství; v té chvíli se stává oligarchou.

¹⁶⁰ HOSPODÁŘSKÉ NOVINY. Zdaňte bohaté, je to v zájmu státu, vyzývají američtí miliardáři. Mezi signatáři je George Soros či dědička Walta Disneyho. [online]. [cit. 27. 7. 2020]. Dostupné z <https://zahranicni.ihned.cz/c1-66596340-zdante-bohate-je-to-v-zajmu-statu-vyzyvaji-americti-miliardari-mezi-signatari-je-george-soros-ci-dedicka-walta-disneyho>.

5 Eroze liberální demokracie v Maďarsku a v Polské republice

Jak již bylo několikrát zmíněno v předchozích kapitolách, tak liberální demokracie se v poslední dekádě v kontextu různých okolností dostala do krize a v současnosti jsme tak svědky její eroze. Krize liberální demokracie, jak již bylo zmíněno výše, je patrná nejen v rámci států střední a východní Evropy, ale též ve státech západní Evropy či Spojených státech amerických. Pakliže se zaměříme na země tzv. Vísegrádské skupiny, tj. Českou republiku, Maďarsko, Polskou republiku a Slovenskou republiku, tak u všech těchto států dochází od roku 2015 ve větší či menší míře ke kontinuálnímu poklesu demokratického charakteru. Největší obavy v liberálně-demokratickém světě vyvolává v současnosti zřejmě situace v Maďarsku a v Polské republice, na jejichž příkladu bude eroze liberální demokracie v této kapitole demonstrována.

Obavu z dění v těchto státech umocňuje navíc skutečnost, že v kontextu toho, jak probíhala demokratická tranzice v 90. letech 20. století, je toto dění poměrně překvapivé. Je tomu tak zejména v případě Maďarska, jehož tranzice proběhla velmi úspěšně, kde eroze liberální demokracie dosahuje v současnosti té intenzity, že již Maďarsko nelze označit za liberálně-demokratické. Tuto skutečnost lze demonstrovat mj. na datech organizace Freedom House¹⁶¹, která současné Maďarsko již nepovažuje za demokracii, nýbrž za tzv. hybridní režim, tj. režim obsahující jak demokratické, tak autoritářské aspekty. Obdobný trend lze sledovat též u Polské republiky, kde však k erozi liberální demokracie začalo docházet později a Polská republika je dnes v hodnocení organizace Freedom House, co se týče demokratického charakteru, na hodnotách, kterých Maďarsko dosahovalo v roce 2015¹⁶². Toto „pětileté zpoždění“ zhruba odpovídá tomu, že zatímco Viktor Orbán a jeho strana *Fidesz* se k moci dostali po parlamentních volbách v roce 2010, tak Jarosław Kaczyński a jeho strana *Právo a spravedlnost* se k moci dostali až po parlamentních volbách v roce 2015. Polský profesor práva Wojciech Sadurski v tomto kontextu ve svém textu *Poland's Constitutional Breakdown* z roku 2019 s odkazem na nejmenovaného polského novináře uvádí následující: „Orbánů v stát je Kaczyńského Polsko za 5 let, protože Orbán vládne v Maďarsku mnohem déle než Právo a spravedlnost v Polsku.“¹⁶³. Jedním z důležitých faktorů toho, že úroveň eroze liberální demokracie je v Polské republice zhruba na úrovni té maďarské z roku 2015, je nad rámec výše uvedeného, též to, že zatímco v Maďarsku nalezneme jednokomorový parlament, tak Polská republika je

¹⁶¹ Viz druhá kapitola.

¹⁶² Viz druhá kapitola.

¹⁶³ SADURSKI, Wojciech. *Poland's Constitutional Breakdown*. Oxford: Oxford University Press, 2019. Str. 4. ISBN 978-0-19-884050-3.

bikamerální, a při volbách do polského senátu v roce 2019 *Právo a spravedlnost* navzdory zisku největšího počtu hlasů nezískala senátní většinu. V Senátu ji tak mohou blokovat opoziční strany v čele s *Občankou koalicí*¹⁶⁴. S ohledem na to, že postavení polského Senátu je, co se týče pravomocí, zhruba na stejné úrovni jako český Senát, tak tato skutečnost toliko znamená možné zdržení legislativního procesu¹⁶⁵.

Pakliže bychom měli identifikovat klíčové události, které představovaly v obou státech zlom, po němž nabraly události na extenzitě a intenzitě, tak to nebyly násilné převraty, ani demonstrace, nýbrž parlamentní, potažmo prezidentské volby. Zatímco v případě Maďarska to byly volby do maďarského parlamentu v roce 2010, ve kterých Viktor Orbán a jeho strana *Fidesz* získali 52,76 %¹⁶⁶ odevzdaných hlasů, což představovalo zisk více než 2/3 všech přerozdělovaných mandátů, tj. parlamentní většinu nezbytnou ke změnám ústavy, tak v případě Polské republiky to byly jednak prezidentské volby v roce 2015, ve kterých vyhrál kandidát strany *Právo a Spravedlnost* Andrzej Duda a jednak parlamentní volby uskutečněné v témže roce, ve kterých pravicová konzervativní strana *Právo a Spravedlnost* Jaroslawa Kaczyňského získala 37,5 %¹⁶⁷ odevzdaných hlasů, což díky logice volebního systému znamenalo zisk parlamentní většiny v podobě 235 mandátů ze 460 možných.

Nutno podotknout, že zatímco dominantní vítězství Viktora Orbána a jeho strany *Fidesz* bylo s ohledem na události, které maďarskou politickou scénou a společností otrásl v první dekádě 21. století, poměrně očekávané, tak v případě Polské republiky jsme svědky žádné ekonomické ani politické krize v období od roku 2008, navzdory světové finanční krizi, nebyli.¹⁶⁸ Následný proces v obou státech však vykazuje celou řadu podobností a Polsko v zásadě kopíruje maďarský scénář. Mezi shodné rysy lze uvést rychlé přijímání radikálních legislativních změn, boj proti nevládním organizacím, nová právní úprava činnosti médií, omezení pravomocí ústavního soudu a změna jeho obsazení mj. skrze snížení věku pro odchod ústavních soudců do důchodu, útoky na vrcholné soudce nejvyšších soudů,

¹⁶⁴ Občanská koalice se skládá z Občanské platformy, z Nowoczesny a Strany zelených.

¹⁶⁵ ČESKÁ TELEVIZE. *Vládní PiS opět ovládne polský Sejm, ztratí ale většinu v Senátu, ukazují předběžné výsledky*. [online]. [cit. 17. 7. 2020]. Dostupné z <https://ct24.ceskatelevize.cz/svet/2948714-v-polskych-parlamentnich-volbach-jasne-vyhralo-vladni-pis-ukazuji-odhady>.

¹⁶⁶ LENDVAI, Paul. *Orbán: Europe's New Strongman*. Londýn: C. Hurst. & Co. (Publisher) Ltd., 2017. Str. 85. ISBN 9781787382206.

¹⁶⁷ SADURSKI, Wojciech. *Poland's Constitutional Breakdown*. Oxford: Oxford University Press, 2019. Str. 1. ISBN 978-0-19-884050-3.

¹⁶⁸ Tamtéž. Str. 2.

restrukturalizace a politizace státní volební komise či identifikace Evropské unie jako nepřítele, který zasahuje do vnitřních záležitostí suverénních národních států¹⁶⁹.

Současně je však potřeba upozornit, že situace je v obou státech v některých důležitých aspektech odlišná. Jako první je potřeba zmínit, že politická moc je v Maďarsku mnohem více než v Polské republice spojena s mocí ekonomickou, tj. je zde patrná vysoká míra oligarchizace, a jsou to oligarchové blízcí Viktoru Orbánovi, kteří ovládají v zásadě všechna média, která nejsou oficiálně řízená státem¹⁷⁰. Dále je potřeba uvést to, že zatímco Viktor Orbán má blízko k ruskému prezidentovi Vladimíru Putinovi a z hlediska zahraniční orientace Maďarsko inklinuje k Ruské federaci, tak Polská republika je historicky protiruská¹⁷¹ a tento postoj jenom umocnila národní tragédie v podobě havárie letadla u Smolenska v roce 2010¹⁷², při které zahynula velká část polské politické a armádní garnitury, tj. například prezident Lech Kaczyński, bratr Jaroslawa Kaczyńskiego, a jeho žena Maria Kaczyńská, náměstek ministra zahraničí Andrzej Kremer, náčelník Generálního štábu Armády Polské republiky generál Franciszek Gągor atd. Je to právě tato tragédie, kterou v rámci své rétoriky velmi často artikulovala strana *Právo a spravedlnost* Jaroslawa Kaczyńskiego. Třetím důležitým aspektem je to, že zatímco maďarská opozice „v čele“ s bývalou vládní levicovou stranou Maďarskou socialistickou stranou je v rozkladu a v nejbližší budoucnosti je bez reálné šance na volební úspěch, tak polská centristická opozice¹⁷³ je schopná alespoň částečně mobilizovat své voliče¹⁷⁴, a při troše štěstí by v některých z následujících voleb mohla vládnoucí stranu *Právo a spravedlnost* porazit.

Otázka, na kterou je potřeba nalézt odpověď, je jednak zejména ta, proč a jak ve státech jako je Maďarsko a Polská republika, tj. státech, které prošly v 90. letech 20. století úspěšně transformací, došlo a dochází k tak intenzivnímu demokratickému úpadku, a jednak ta, kteří nepřátelé, jsou-li takoví, stojí za úpadkem dříve čistě liberálně-demokratických států. Pouze při zodpovězení těchto otázek mohou liberálně-demokratické elity zabránit tomuto procesu i v jiných státech. S ohledem na skutečnost, že tato práce není zaměřené pouze na deskripci a

¹⁶⁹ Tamtéž. Str. 3 až 4.

¹⁷⁰ SADURSKI, Wojciech. *Poland's Constitutional Breakdown*. Oxford: Oxford University Press, 2019. Str. 4 až 5. ISBN 978-0-19-884050-3

¹⁷¹ Tamtéž.

¹⁷² Polská delegace cestovala z Varšavy do Ruska, aby při 70. výročí tzv. Katyňského masakru uctila památku obětí, které při tomto zemřely.

¹⁷³ SADURSKI, Wojciech. *Poland's Constitutional Breakdown*. Oxford: Oxford University Press, 2019. Str. 1. ISBN 978-0-19-884050-3

¹⁷⁴ Ukázala se to například při letošních prezidentských volbách, ve kterých sice vyhrál dosavadní prezident Andrzej Duda, ale svého protivníka v druhém kole, kandidáta centristické opozice Rafala Trzaskowskiho, porazil pouze o 2 % odevzdaných hlasů.

analýzu vývoje v Maďarsku a Polské republice, nýbrž obecně na problematiku liberální demokracie a jejích nepřátel, jsou následující dvě podkapitoly jakýmsi sumářem hlavních myšlenek k těmto dvěma dílčím problematikám, tj. jednak příčinám eroze liberální demokracie v Maďarsku a Polské republice a jednak bližšího vymezení nepřátel liberální demokracie v Maďarsku. Primárním účelem je totiž demonstrovat na případu Maďarska a Polské republiky výzvy, kterým v obecné rovině stojí celý liberálně-demokratický svět.

5.1 Příčiny eroze liberální demokracie v Maďarsku a Polské republice

Při analýze příčin eroze liberální demokracie v Maďarsku a Polské republice je potřeba vycházet nejen ze specifických národních okolností, nýbrž je potřeba dění v těchto státech zasadit do širšího kontextu světového vývoje po roce 1989. Jak již bylo totiž uvedeno v úvodu této práce, tak zlomovým okamžikem z hlediska dnešního stavu liberálně-demokratického světa byla světová finanční krize, která představovala výzvu, ve které liberálně-demokratické v zásadě neobstály, respektive ne v tom rozsahu, v jakém by to bylo žádoucí a jenž by nevytvořil prostor pro elity, které jednak užívajíce populistický politický styl¹⁷⁵ nabízely rychlé a efektivní řešení krize. V době světové finanční krize a v letech po ní následujících liberálně-demokratické elity, zejména ve státech střední a východní Evropy, dohnala politika nevyhnutelnosti pokroku kladoucí důraz na hospodářskou transformaci a ekonomický růst zanedbávající vytvoření právního rámce, budování uvědomělé občanské společnosti a soustavy hodnot, na kterých bude společnost postavena a bude se s nimi ztotožňovat či konstrukci liberálně-demokratické identity. Zklamání z liberální demokracie bylo nejpatrnější zejména u lidí ve státech střední a východní Evropy, které se v 90. letech 20. století transformovaly z autoritářských režimů v režimy demokratické pod vidinou lepší budoucnosti. Světová finanční krize tak vrazila klín mezi liberálně-demokratické elity a běžné občany, a iluze dokonalosti liberální demokracie a iluze nevyhnutelnosti pokroku, do které západní elity skrze politiku nevyhnutelnosti v období bezbřehého triumfalismu 90. let liberální demokracii zahalily, se začala rozplývat.

Nebyla to však světová finanční krize, která by sama o sobě byla jedinou příčinou, nýbrž to byl též přístup liberálně-demokratických elit ke správě státních záležitostí jednak po roce 1989 a jednak po vypuknutí světové finanční krize v roce 2007. Politika nevyhnutelnosti pokroku přehlížející, že kapitalismus není kouzelnou hůlkou, která zabrání zákonům hospodářského

¹⁷⁵ MOFFITT, Benjamin. *The GLOBAL RISE of POPULISM. Performance, Political Style, and Representation*. Stanford: Stanford University Press, 2016. Str. 28. ISBN 9781503604216.

cyklu, pouze umocnila deziluzi běžných občanů z dopadů, které hospodářská recese v jednotlivých státech na jejich životy měla. Když se k tomu připojí i různé skandály, jako příklad lze uvést v kontextu této práce například únik nahrávky rozhovoru tehdejšího maďarského premiéra a předsedy vládnoucí Maďarské socialistické strany Ference Gyurcsányho, která mj. obsahovala následující: „*Nemáme moc na výběr. Vlastně vůbec ne. Žádná evropská země neudělala něco tak pitomého jako my. Evidentně jsme v minulém roce a půl, dvou letech lhali.*“¹⁷⁶, či polský korupční skandál, kdy polský producent Lew Rywin¹⁷⁷ měl údajně za součinnosti vrcholných politických představitelů¹⁷⁸ vyžadovat úplatek za prosazení změn v oblasti mediálního zákonodárství, nebo jiné okolnosti, jako je zvýšená četnost migrace z válkou zmítaných zemí Blízkého východu či situace vzniknuvší v důsledku pandemie nemoci COVID-19, dostáváme situaci, která vytvořila prostor pro elity, které „*dokáží interpretovat ztrátu relativní ekonomické pozice jako ztrátu identity a statusu.*“¹⁷⁹, či slibují občanům návrat do imaginárních národních dějin, respektive obecně elity, které představují nebezpečí pro liberální demokracii, aby uspěly.

V tomto kontextu se nabízí otázka, zda blíže k pravdě se svým tvrzením Francis Fukuyama, dle kterého se lidstvo ocitlo při hledání ideálního modelu vládnutí na konci dějin a liberální demokracie, jakožto ideální model vládnutí, si jako taková dokáže poradit s výzvami, kterým v současnosti čelí, nebo naopak Alexander Dugin, podle kterého se liberalismus¹⁸⁰ po porážce fašismu a komunismu zlikviduje sám¹⁸¹. Ačkoliv nelze zatím na tuto otázku odpovědět, tak je potřeba konstatovat, že liberální demokracii přivedla do současné krize samotná část liberálně-demokratických elit svou politikou a přístupem po roce 1989. Není to ani tak liberální demokracie jakožto model vládnutí, který by lidi zklamal, nýbrž liberálně-demokratické elity, které v rámci liberálně-demokratických institucí nezvládly svou úlohu, a to

¹⁷⁶ HOSPODÁŘSKÉ NOVINY. Maďarský premiér se přiznal ke lži o stavu ekonomiky. [online]. [cit. 18. 7. 2020]. Dostupné z <https://zahranicni.ihned.cz/c1-19322320-madarsky-premier-se-priznal-ke-lzi-o-stavu-ekonomiky>.

¹⁷⁷ PRZYBYLSKI, Wojciech. Explaining Eastern Europe: Can Poland's Backsliding Be Stopped (?). *Journal of Democracy*, vol. 29, n. 3. Str. 54. Dostupné z <https://muse.jhu.edu/article/698917/pdf>.

¹⁷⁸ To však v soudním řízení nebylo nakonec prokázáno; ČESKÝ ROZHLAS. Velká úplatková aféra v Polsku končí rozsudkem vězení. [online]. [cit. 18. 7. 2020]. Dostupné z <https://plus.rozhlas.cz/velka-uplatkova-afera-v-polsku-konci-rozsudkem-vezeni-7828695>.

¹⁷⁹ FUKUYAMA, Francis. *Identita: Volání po důstojnosti a politika resentimentu*. Praha: Malvern, 2019. Str. 91. ISBN 978-80-7530-176-5

¹⁸⁰ Je důležité si všimnout, že pomyslným trnem v oku tak není Duginovi či Orbánovi demokratická složka liberální demokracie, nýbrž ta liberální. Lze se domnívat, že tomu tak je z důvodu, že zatímco demokratická složka, pakliže při definici liberální demokracie, budeme vycházet z minimalistické definice demokracie, snese „ledasco“, tak složka liberální je jakýmsi hodnotovým systémem, který tak snad „ohnout“ nelze. A je to právě liberalismus, který je jakožto *conditio sine qua non*, základním pilířem liberálně-demokratického režimu.

¹⁸¹ MOLOZINA, Anastasie, SLAČÁLEK, Ondřej. Vousaté strašidlo. *Nový prostor*, č. 438. Dostupné z <http://novyprostor.cz/clanky/438/vousate-strasidlo>.

zejména tím, že ačkoliv to byly právě ony, jež z lidu po revoluci vzešly, a které měly jeho zájmy hájit, tak tak nečinily a postupem času se z nich staly prizmatem lidu elity „hamižné“, tj. elity, proti kterým samy původně bojovaly. Obavy musí vzbuzovat zejména velké množství paralel mezi tím, co se děje v současnosti a tím jakým způsobem se k moci dostali v třicátých letech nacisté v Německu, či komunisté v druhé polovině čtyřicátých let v Československu. Na počátku všeho stálo selhání tradičních elit a vítězství nových elit v demokratických volbách.

5.2 Nepřítelé liberální demokracie v Maďarsku

Jak již bylo uvedeno v přecházejících kapitolách, tak okolnosti, které liberálně-demokratický svět přivedly do současného stavu, jsou pouze jednou stranou mince. Tou druhou jsou pak nepřátelské elity, které tyto elity využily a využívají pro získání politické moci, prosazení světového názoru nebo za účelem zrušení současného systému bez ohledu na to, co přijde po něm. Ne každý nepřítel, který je do této pozice situován, je skutečně nepřítelem ve formě Nepřítele nebo nepřítel-vyzyvatele, a tato obecná paušalizace pak vede nepřátel-kritiky k „radikalizaci“. Za tímto účelem byly ve čtvrté kapitole postupně analyzovány největší hrozby vycházející ze samotné liberální demokracie, tj. (1) populismus a elity užívající populistický politický styl, (2) nacionalismus a nacionalistické elity, (3) hybridní režimy a jejich elity, autoritarismus a autoritářské elity a (4) oligarchie a oligarchové. Posledním tématem, které bude v rámci kapitoly nastíněno, je problematika identifikace nepřátel liberální demokracie v Maďarsku.

Bez dalšího je možné konstatovat, že největším nepřítelem liberální demokracie je v Maďarsku samotný Viktor Orbán a jeho strana *Fidesz*. Ne vždy však tomu tak bylo, a o to více je potřeba při analýze dění v jiných státech vnímat jednotlivé fáze maďarského scénáře. Když v roce 2010 vyhrál *Fidesz* drtivým způsobem a Viktor Orbán se stal předsedou vlády, tak tím nezačal své první, nýbrž již druhé funkční období. Tím prvním totiž bylo období od roku 1998 do roku 2002, kdy Viktor Orbán a jeho strana *Fidesz* vládli jako standardní liberálně-demokratická vláda. Zatímco proměna orientace a politiky strany *Fidesz* po neúspěšných volbách v roce 1994, kdy se sice strana *Fidesz* dostala do Parlamentu, ale hrála tam toliko marginální úlohu, byla toliko v rovině posunu z výhradně liberálního charakteru k charakteru konzervativnímu, tak po porážce v parlamentních volbách v roce 2002 Viktor Orbán zcela přehodnotil svou liberálně-demokratickou orientaci a následných osm let strávených v opozici využil k přípravě plánu proměny Maďarska. Ten začal uskutečňovat ihned po dominantním vítězství v parlamentních volbách v roce 2010. V roce 2018 v jednom ze svých projevů Viktor Orbán uvedl, že zatímco období od roku 2010 do roku 2014 bylo fází budování nového systému, s tím souvisí i bourání toho starého, tak od roku 2014 do roku 2018 probíhala jeho konsolidace, a to tak, aby od roku 2018 mohla začít nová epocha maďarských dějin spočívající v nové zvláštní a charakteristické kulturní realitě.¹⁸² Viktoru Orbánovi tak nešlo toliko o vylepšení liberální demokracie, ale o úplnou negaci její existence, respektive o úplnou negaci

¹⁸² Projev Viktor Orbán ze dne 28. července 2018. Dostupný z <https://www.kormany.hu/en/the-prime-minister/the-prime-minister-s-speeches/prime-minister-viktor-orban-s-speech-at-the-29th-balvanyos-summer-open-university-and-student-camp>.

jedné z jejích esenciálních složek, tj. složky liberální, ačkoliv to před volbami v roce 2010 neavizoval a o neliberální demokracii veřejně explicitně mluví až později.

Pakliže bychom měli Viktora Orbána zařadit do jedné z kategorií nepřátel, tak jak byly vymezeny v kapitole č. 3, připadaly by v úvahu dvě kategorie nepřátel, tj. **nepřítel-vyzyvatel**, který primárně aktivně usiluje o relativní negaci existence přítele, současně je však srozuměn s tím, že se tato může stát negací absolutní, nebo **Nepřítel**, který aktivně usiluje o absolutní negaci existence druhého. Viktor Orbán a jeho strana *Fidesz* by se dali zařadit, jak do první, tak druhé kategorie, a to dle toho, ve vztahu, k čemu budeme nepřátelství posuzovat. Ve vztahu k liberální demokracii v Maďarsku bychom Viktora Orbána a jeho stranu *Fidesz* zařadili do kategorie **Nepřítel**, a to s ohledem na to, že usilují o absolutní negaci maďarské liberální demokracie a její nahrazení modelem jiným, Orbánem artikulovaným modelem neliberální křesťanské demokracie. Ve vztahu k liberální demokracii, jako celku pak Viktor Orbán a jeho strana *Fidesz* mají, jak již bylo uvedeno výše, tři tváře, tj. jednu dovnitř Maďarska, ta má podobu nepřítele-kritika až Nepřítele, jednu ve vztahu k zahraničním partnerům jako je Vladimir Putin a Ruská federace, ta má podobu nepřítele-vyzyvatele, respektive Nepřítele, a jednu ve vztahu k zahraničním partnerům v Evropské unii, kde vystupují v nejkrajnější formě jako nepřítel-kritici, respektive hypotetičtí nepřítelé. V posledních letech však v důsledku zvýšení četnosti a intenzity kritiky ze strany Evropské unie ve vztahu k maďarskému vnitrostátnímu dění se tvář původně nastavené k zahraničním partnerům v Evropské unii začíná postupně rozplývat.

V návaznosti na vymezení největších hrozeb, kterým liberální demokracie čelí, respektive, které jsou v tomto kontextu zmiňovány, tj. (1) populismus a elity užívající populistické politický styl, (2) nacionalismus a nacionalistické elity, (3) hybridní režimy a jejich elity, autoritarismus a autoritářské elity a (4) oligarchie a oligarchové, je potřeba konstatovat, že se v rámci maďarského případu, můžeme setkat s kumulací všech těchto hrozeb. Viktor Orbán a jeho strana *Fidesz* bezprostředně po vítězství ve volbách v roce 2010 uskutečnili kroky, které jim měli usnadnit následnou kreaci nového ústavního řádu, tj. oslabili Ústavní soud, a to zejména skrze omezení jeho pravomocí a současně změnu procedury nominace a jmenování jednotlivých ústavních soudů, ovládli Národní volební komisi, získali kontrolu nad maďarskou mediální scénou, a to zejména skrze vytvořené nové pyramidové struktury dozoru nad ve státě fungujícími médii, a v neposlední řadě obsazením prezidentského úřadu osobou loajální straně *Fidesz*. K následnému vytvoření nového ústavního řádu pak bylo přikročeno nejen přijetím zcela nové ústavy, ale současně též četným přijímání tzv. *cardinal laws*¹⁸³, na které samotná

¹⁸³ V zásadě se jedná o ústavní zákony.

Ústava odkazuje na desítkách míst, tj. namísto toho, aby byla daná problematika upravena přímo v Ústavě, obsahuje Ústava toliko zmocňovací ustanovení k úpravě skrze právě zmíněné tzv. *cardinal laws*. Vedle konstrukce nového ústavního řádu se pak jako klíčová ukázala reforma volebního systému pro parlamentní volby, díky které je současný volební systém nastaven tak, že výrazně zvýhodňuje vládnoucí stranu *Fidesz*, a to nejen díky logice přerozdělování mandátů, ale i díky tzv. „*gerrymanderingu*“.

6 Závěr

Liberalní demokracie se dnes nachází v krizi, do které ji přivedly zejména liberálně-demokratické elity svým přístupem a politikou, kterou nastolily v období bezbřehého triumfalismu v 90. letech 20. století. Vzdušné zámky, at' už to byla nevyhnutelnost pokroku či kapitalismus jako zázračný elixír na všechny neduhy tehdejší společnosti, vybudované v tomto období se však začaly bortit jako domeček z karet v souvislosti s finanční krizí, která v roce 2007 vypukla ve Spojených státech amerických a následně se rozšířila prakticky do celého světa. V období během světové finanční krize se naplno projevilo, že kreaace právního rámce, budování uvědomělé občanské společnosti a soustavy hodnot, na kterých bude společnost postavena a bude se s nimi ztotožňovat či konstrukce liberálně-demokratické identity, ustoupily po roce 1989 do pozadí hospodářské transformace a ekonomického růstu, a vztah lidu k liberalní demokracii byl vybudován primárně na ekonomických aspektech. Vytvořil se tak prostor pro ty, kteří se dlouhá léta schovávali spíše ve stínu, na okraji spektra politické moci. Část liberálně-demokratických elit svým přístupem, politikou jakési arogance moci a stylem nálepkování svých oponentů, proti sobě dokonce postavili i ty, kteří *a priori* negativní postoj k liberalní demokracii neměli.

S ohledem na vývoj v posledních dvou dekadách lze konstatovat, že největší nebezpečí pro liberalní demokracii nepředstavovaly po roce 1989 externí výzvy, jako tomu bylo ve 20. století, kdy liberalní demokracie čelila fašismu, nacismu a komunismu, nýbrž to byly samy liberálně-demokratické elity, které byly samy sobě největším nepřitelem. V tomto kontextu a souvislosti s tím, co bylo uvedeno v předchozím odstavci se tak nabízí otázka „*Kdo jsou současní nepřítelé liberalní demokracie, z jejichž strany brozí v současné době a pro futuro liberalní demokracii největší nebezpečí?*“, a je to právě tato otázka, která se stala předmětem této práce. Za účelem jejího zodpovězení však bylo nejprve nutné v druhé kapitole této práce provést jednak teoretické vymezení liberalní demokracie, jako takové, včetně vymezení jejích dílčích institutů v podobě liberalismu a demokracie, jakož i deskripci vývoje liberalní demokracie a obecně demokracie po druhé světové válce. Následně bylo nutné učinit teoretické vymezení pojmu nepřítel, a to s ohledem na skutečnost, že bez správného terminologického vymezení by mohlo dojít z hlediska metodologie k nežádoucímu natahování nebo strečování tohoto pojmu. Při teoretickém vymezení pojmu nepřítel autor této práce vycházel z definice pojmu *nepřítel* Carla Schmitt, který v textu z roku 1932 vydaným pod názvem *Der Begriff des Politischen* při definování politična vycházel z diferenciacce specificky politických kategorií, tj. kategorie přítele a nepřítel, kdy „*smyslem rozlišení přítele a nepřítel je označit nejzávažší stupeň intenzity spojení nebo oddělení, asociace*

*nebo disociace.*¹⁸⁴, přičemž je to právě toto specificky politické rozlišení přítele a nepřítele, na základě kterého lze vysvětlit politická jednání a motivy. Schmittovo absolutní pojetí nepřítele, jako toho, kdo usiluje toliko o negaci existence druhého, by však při aplikaci toho konceptu ve vztahu k předmětu této práce znemožnilo identifikaci těch, kteří taktéž usilují o negaci existence liberální demokracie, ale v jiném stupni intenzity než tom absolutním.

Z toho důvodu bylo potřeba vnímat pojem nepřítele jako obecný pojem, jehož jednotlivé konkrétní podoby jsou v různých stupních disociace. Nepřítele tak můžeme podle intenzity nepřátelství ve vztahu k příteli rozdělit do čtyř základních kategorií, tj. (1) *Nepřítel*, (2) *nepřítel-vyzývatel*, (3) *hypotetický nepřítel* a (4) *nepřítel-kritik*, a to na základě toho, zda usiluje absolutně nebo relativně, aktivně nebo pasivně o negaci existence druhého. Současně je potřeba upozornit, že ani jednotlivé kategorie nelze vnímat absolutně, ale může docházet k tomu, že se budou překrývat a částečně splývat. Není vyloučeno ani to, že bude intenzita nepřátelství v průběhu času oscilovat, a to tak, že bude buď slábnout, nebo posilovat vzhledem ke kontextu doby. Nepřítel tak může projít procesem, kdy se z přítele stane postupně nepřítelem-kritikem, nepřítelem-vyzyvatelem a následně Nepřítelem. Rozlišování jednotlivých kategorií nepřátel je pak zcela žádoucí zejména ve vztahu k tomu, aby v důsledku špatného zařazení konkrétního subjektu do partikulární kategorie nedošlo k radikalizaci takového subjektu a jeho materiálnímu posunu na stupnici intenzity nepřátelství k liberální demokracii.

Ne každá forma nepřítele musí být nutně nežádoucí. Naopak lze se domnívat, že bytostná podstata liberální demokracie, která je založena na pluralismu, existenci jiných názorů, jiných pohledů na podobu demokracie, respektive úvahy o jejím směřování, předpokládá. Existence nepřítele-kritika, který nemá *a priori* negativní vztah k liberální a jehož negativní postoj k liberální demokracii pramení z toho, že liberální demokracie jeho prizmatem disponuje nedostatky a on se tak aktivně snaží o relativní negaci její existence v té podobě, která není z pohledu kritika žádoucí, je naopak žádoucí a měla by liberální demokracii sloužit jako zrcadlo doby. Současně je však potřeba rozlišovat mezi *skutečným nepřítelem kritikem*, jehož vnitřním motivem je skutečná snaha o zlepšení podoby přítele, a *falešným nepřítelem kritikem*, jehož vnitřním motivem není skutečná snaha o zlepšení podoby liberální demokracie, nýbrž toliko zisk moci. Zatímco skutečný nepřítel kritik je tím nepřítelem, jehož existence by mohla být z pohledu liberální demokracie relativně žádoucí, tak naopak existence falešného nepřítele-kritika je jistě zcela nežádoucí. Nejvyšší intenzity nepřátelství pak dosahují kategorie nepřítel-vyzývatel a Nepřítel, jejichž existence je na rozdíl od existence skutečného nepřítele-kritika či

¹⁸⁴ SCHMITT, Carl. *Pojem politična*. Praha: OIKOYMENH, 2013. Str. 27. ISBN 978-80-7298-491-6.

hypotetického nepřítele, zcela nežádoucí a je potřeba vůči nim aktivně „bojovat“, protože to jsou oni, kdo aktivně usilují o negaci existence liberální demokracie.

Specifickou kategorií je pak hypotetický nepřítel, který nemá *a priori* negativní postoj a ten se u něj probouzí až pod vlivem událostí, které na něj mají negativní vliv a jež hypotetický nepřítel přičítá liberální demokracii. Zatímco ve své bytostné podobě je hypotetický nepřítel toliko pasivní, tak pod vlivem událostí se z něj stává nepřítel aktivní, k čemuž potřebuje impulz od jiné kategorie nepřítele, ať už to je to nepřítel-kritik, nepřítel vyzyvatel nebo Nepřítel, ke kterému se hypotetický nepřítel přidává a vyjadřuje mu svou podporu. Z hypotetického nepřítele se tak po určitých událostech, které vnímá negativně a které přičítá liberální demokracii, respektive jejím elitám či institucím, stává na základě činnosti nepřítele-kritika, nepřítele-vyzyvatele nebo Nepřítele, aktivní nepřítel v tom smyslu, že svou aktivitou vyjadřuje podporu nepříteli-kritikovi, nepříteli-vyzyvateli nebo Nepříteli. Hypotetický nepřítel je tak jakýmsi lakmusovým papírem, protože právě na jeho proměně lze vyzorovat, že *je něco sblilého ve státě dánském*. Zásadní chybou je pak to, co lze částečně pozorovat i v současné české společnosti, kdy jsou tyto původně hypotetiční nepřátelé nálepkování a odsuzování, v důsledku čehož pouze dochází k tomu, že tyto původně hypotetiční nepřátelé se ve svém „novém“ postoji utvrzují.

V návaznosti na teoretické vymezení pojmu nepřítel, kterým je v nejširším slova smyslu síla s negativním postojem k druhému, která usiluje ať už aktivně nebo pasivně, absolutně nebo relativně o negaci jeho existence, byla ve čtvrté kapitole provedena deskripce interních nepřátel liberální demokracie, a to včetně analýzy největších hrozeb vycházející ze samotné liberální demokracie. Pozornost tak byla zaměřena na (1) populismus a elity užívající populistický politický styl, (2) nacionalismus a nacionalistické elity, (3) hybridní režimy a jejich elity, autoritarismus a autoritářské elity a (4) oligarchii a oligarchy, jakožto fenomény, které jsou v kontextu současné krize artikulovány nejčastěji. Zatímco v případě populismu a elit užívajících populistický politický styl a nacionalismu a nacionalistických elit je odpověď na otázku, zda se jedná o nepřátele liberální demokracie, případně o jakou kategorii nepřátel se v konkrétním případě jedná, komplikovanější, a je potřeba jednak rozlišovat mezi jednotlivými elitami užívajícími populistický politický styl, a jednak mezi nacionalisty jako takovými, protože každý nacionalista nemusí být nutně nepřítel liberální demokracie, a nacionalisty a patrioty, tak u hybridních režimů a jejich elity a autoritarismu a autoritářských elit je odpověď na otázku, zda se jedná o nepřátele liberální demokracie poměrně zřetelná. Zatímco ne každý populist, respektive nacionalista musí být nepřítelem liberální demokracie, respektive nepřítelem, jehož intenzita nepřátelství dosahuje té, kterou disponuje nepřítel-vyzyvatel či Nepřítel, tak elity

reprezentující hybridní režimy a elity autoritářské jsou ze své bytostné podstaty nepřáteli liberální demokracie ve formě nepřítele-vyzyvatele či Nepřítele a usilují tak aktivně o negaci existence liberální demokracie. Oligarchové jsou pak jakýmsi parazity liberální demokracie, protože liberální demokracie jim vytváří příznivé prostředí, které je chrání a snižuje tak jejich náklady na ochranu jejich bohatství na minimum, a umožňuje jim své bohatství i zvyšovat. Dokud takové prostředí liberální demokracie poskytuje, nebudou proti ní oligarchové vystupovat, a naopak ji mohou v jistých momentech i aktivně chránit. Oligarchové tak představují specifický typ hypotetických nepřátel. Současně je však potřeba uvést, že je potřeba rozlišovat mezi prostým „*boháčem*“ a oligarchou, kterým se prostý „*boháč*“ stává až ve chvíli, kdy využívá své materiální prostředky k ovlivňování politického dění, a to výhradně za tím účelem, aby ochránil své bohatství, tj. aby jeho soukromý zájem splynul s tím veřejným.

S ohledem na to, že současný diskurz je ve vztahu k liberální demokracii nebezpečím, kterým čelí a jejím nepřátelům, zahlcen různými termíny a pojmy, které spíše než cokoliv jiného, slouží jako pejorativní označení pro nálepkování politických oponentů, a nejsou zpravidla předmětem akademického politicky neutrálního diskurzu, který by měl nabídnout jejich teoretické vymezení, bylo hlavním cílem této práce tento diskurz otevřít a pokusit jednotlivé aspekty předmětné problematiky vymežit. Vzhledem k tomu, že v této práci nebyl prostor detailně analyzovat všechny dílčí problémy, může tato práce sloužit, jako východisko pro jejich rozbor či hlubší analýzu jednotlivých vybraných oblastí.

7 Seznam zdrojů

- **Monografie**

- FUKUYAMA, Francis. *Identita: Volání po důstojnosti a politika resentmentu*. Praha: Malvern, 2019. ISBN 978-80-7530-176-5;
- HAVEL, Václav. *Moc bezmocných a jiné eseje*. Praha: Knihovna Václava Havla, 2017. ISBN 978-80-87490-13-6;
- HUNTINGTON, Samuel P. *Střet civilizací – Boj kultur a proměna světového řádu*. Praha: Rybka Publishers. ISBN 80-86182-49-5;
- HUNTINGTON, Samuel P. *Třetí vlna: demokratizace na sklonku dvacátého století*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008. ISBN 978-80-7325-156-7;
- LENDVAI, Paul. *Orbán: Europe's New Strongman*. Londýn: C. Hurst. & Co. (Publisher) Ltd., 2017. ISBN 9781787382206;
- LEVITSKY, Steven, ZIBLATT, Daniel. *Jak umírá demokracie*. Praha: Prostor, 2018. ISBN 978-80-7260-394-7;
- LINZ, Juan J., STEPAN, Alfred C. *Problems of democratic transition and consolidation: Southern Europe, South America and Post-Communist Europe*. London: Johns Hopkins University Press, 1996. ISBN 0801851580;
- LINZ, Juan. *Totalitarian and Authoritarian regimes*. Boulder: Lynne Rienner Publishers, 2000. ISBN 1-55587-890-3;
- MOFFITT, Benjamin. *The GLOBAL RISE of POPULISM. Performance, Political Style, and Representation*. Stanford: Stanford University Press, 2016. ISBN 9781503604216
- MOUNK, Yascha. *Lid versus demokracie. Proč je naše svoboda v ohrožení a jak ji zachránit*. Praha: PROSTOR, 2019. ISBN 978-80-7260-420-3;
- SADURSKI, Wojciech. *Poland's Constitutional Breakdown*. Oxford: Oxford University Press, 2019. ISBN 978-0-19-884050-3;
- SCHMITT, Carl. *Pojem politična*. Praha: OIKOYMENH, 2013. ISBN 978-80-7298-491-6;

- SNYDER, Timothy. *Cesta k nesvobodě*. Praha: nakladatelství PROSTOR, 2019. ISBN 978-80-7260-421-0;
 - TAGGART, Paul. *Populism*. Buckingham: Open University Press. ISBN 978-0335200450;
 - WINTERS, Jeffrey A. *Oligarchy*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011. ISBN 978-1-107-00528-9;
 - ZAKARIA, Fareed. *Budoucnost svobody*. Praha: Academia, 2012. ISBN 978-80-200-2037-6.
- **Články v odborných časopisech**
 - DRAHOKOUPIL, Štěpán. Labyrintem hybridních režimů: přístupy, kategorie a typologie. *Academia*. Dostupné z https://www.academia.edu/6461430/Labyrintem_hybridn%C3%ADch_re%C5%BEim%C5%AF_p%C5%99%C3%ADstupy_kategorie_a_typologie_Through_the_Labyrinth_of_the_Hybrid_Regimes_Approaches_Categories_and_Typologies_2014
 - FUKUYAMA, Francis. Comments on Nationalism & Democracy. *Journal of Democracy*, vol. 3, n. 4. Dostupný z <https://muse.jhu.edu/article/225502>;
 - FUKUYAMA, Francis. *The End of History* (?). *The National Interest*, 1989. [online]. [cit. 27. června 2020]. Dostupné z https://www.embl.de/aboutus/science_society/discussion/discussion_2006/ref1-22june06.pdf;
 - GALSTON, William A. The Populist Challenge to Liberal Democracy. *Journal of Democracy*, vol. 29, no. 2, 2018, Dostupné z <https://muse.jhu.edu/article/690069>.
 - JOHNSON, Simon. Financial Oligarchy and the Crisis. *The Brown Journal of World Affairs*, vol. 16, n. 2. [online]. [cit. 13. 7. 2020]. Dostupné z https://www.jstor.org/stable/pdf/24590916.pdf?ab_segments=0%252Fbasic_SYC-5187%252Fcontrol&refreqid=excelsior%3Af682634f2da346379f2209cb73b707a6;

- KRASTEVI, Ivan. Eastern Europe's Illiberal Revolution – The Long Road to Democratic Decline. *Foreign Affairs*. [online]. [cit. 12. 7. 2020]. Dostupný z <https://www.foreignaffairs.com/articles/hungary/2018-04-16/eastern-europes-illiberal-revolution>;
 - KRÓL, Marcin. Democracy's Future. *Journal of Democracy*, vol. 6, no. 1, 1995. [cit. 1. 7. 2020]. Dostupné z <https://muse.jhu.edu/article/16652>;
 - MOLOZINA, Anastasie, SLAČÁLEK, Ondřej. Vousaté strašidlo. *Nový prostor*, č. 438. Dostupné z <http://novyprostor.cz/clanky/438/vousate-strasidlo>;
 - NODIA, Ghia. Nationalism and Democracy. *Journal of Democracy*, vol. 3, n. 4. Dostupný z <https://muse.jhu.edu/article/225508/pdf>;
 - PRZYBYLSKI, Wojciech. Explaining Eastern Europe: Can Poland's Backsliding Be Stopped (?). *Journal of Democracy*, vol. 29, n. 3. Dostupné z <https://muse.jhu.edu/article/698917/pdf>;
 - SCHMITTER, Philippe C., KARL, Terry Lynn. What Democracy Is... and Is Not. *Journal of Democracy*, vol. 2, no. 3, 1991, p. 75-88. Dostupné z <https://muse.jhu.edu/article/225590>;
 - ŠULCOVÁ, Michaela. Carl Schmitt: POJEM POLITIČNA. *Politologický časopis*. 3/2007;
 - ZAKARIA, Fareed. The Rise of Illiberal Democracy. *Foreign Affairs*. [online]. [cit. 1. 7. 2020]. Dostupný z <https://www.foreignaffairs.com/articles/1997-11-01/rise-illiberal-democracy>.
- **Ostatní**
 - BÍBA, Jan. Těžký život (s) oligarchy – Jak se vypořádat s oligarchy na půdě liberálně demokratického státu (?). [online]. [cit. 12. 7. 2020]. Dostupný z <https://a2larm.cz/2016/05/tezky-zivot-s-oligarchy/>;
 - CIBULKA, Jan. *Skoro polovině Čechů by nevadil autoritář v čele státu. O pevnou ruku stojí hlavně muži, bobatí i chudí* [online]. [cit. 28. června 2020]. Dostupné z https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/data-rozdeleni-svobodou-vyzkum-autoritar-volby-demokracie_1910160600_cib;

- Czech Republic (Democratic status; Freedom House). [online]. [cit. 26. 7. 2020]. Dostupné z <https://freedomhouse.org/explore-the-map?type=nit&year=2020&country=CZE;>
- ČESKÁ TELEVIZE. *Vládní PiS opět ovládne polský Sejm, ztratí ale většinu v Senátu, ukazují předběžné výsledky.* [online]. [cit. 17. 7. 2020]. Dostupné z <https://ct24.ceskatelevize.cz/svet/2948714-v-polських-parlamentnich-volbach-jasne-vyhralo-vladni-pis-ukazuji-odhady;>
- ČESKÝ ROZHLAS. *Bylo za socialismu lépe? Více než třetina Čechů v průzkumu zvedla, že ano.* [online]. [cit. 23. 7. 2020]. Dostupný z https://www.irozhlas.cz/zivotni-styl/spolecnost/pruzkum-pamet-naroda-cesko-listopad-1989-sametova-revoluce-komunismus_1910221000_dok;
- ČESKÝ ROZHLAS. Ivan Hoffman: Změna po roce 1989? Převažuje rozčarování až pocit, že je to tady ještě horší. [online]. [cit. 23. 7. 2020]. Dostupné z <https://dvojka.rozhlas.cz/ivan-hoffman-zmena-po-roce-1989-prevazuje-rozcarovani-az-pocit-ze-je-tady-jeste-7456460;>
- ČESKÝ ROZHLAS. Velká úplatková aféra v Polsku končí rozsudkem vězení. [online]. [cit. 18. 7. 2020]. Dostupné z <https://plus.rozhlas.cz/velka-uplatkova-afera-v-polsku-konci-rozsudkem-vezeni-7828695;>
- Demagogie. In: SOCIOLOGICKÁ ENCYKLOPEDIE (*encyklopedie.soc.cas.cz*) [online]. [cit. 12. 7. 2020]. Dostupné z <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Demagogie;>
- Economic Inequality in the USA (The Chartbook of Economic Inequality) [online]. [cit. 27. června 2020]. Dostupné z [https://www.chartbookofeconomicinequality.com/inequality-by-country/usa/;](https://www.chartbookofeconomicinequality.com/inequality-by-country/usa/)
- Enemy. In: Cambridge Dictionary (*dictionary.cambridge.org*) [online]. [cit. 1. 7. 2020]. Dostupné z <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/enemy;>

- Global Trends in Governance, 1946-2018 (Center for Systematic Peace) [online]. [cit. 29. 6. 2020]. Dostupné z <http://www.systemicpeace.org/CTfigures/CTfig16.htm>;
- Change in Democracy Status (Freedom House). [online]. [cit. 29. 6. 2020]. Dostupné z <https://freedomhouse.org/explore-the-map?type=nit&year=2020&mapview=trend>;
- HOSPODÁŘSKÉ NOVINY. Maďarský premiér se přiznal ke lži o stavu ekonomiky. [online]. [cit. 18. 7. 2020]. Dostupné z <https://zahranicni.ihned.cz/c1-19322320-madarsky-premier-se-priznal-ke-lzi-o-stavu-ekonomiky>;
- HOSPODÁŘSKÉ NOVINY. Zdaňte bohaté, je to v zájmu státu, vyzývají američtí miliardáři. Mezi signatáři je George Soros či dědička Walta Disneyho. [online]. [cit. 27. 7. 2020]. Dostupné z <https://zahranicni.ihned.cz/c1-66596340-zdante-bohate-je-to-v-zajmu-statu-vyzyvaji-americti-miliardari-mezi-signatari-je-george-soros-ci-dedicka-walta-disneyho>;
- Hungary (Democratic status; Freedom House). [online]. [cit. 26. 7. 2020]. Dostupné z <https://freedomhouse.org/explore-the-map?type=nit&year=2020&country=HUN>;
- KANDA, Roman. Čekání na levicového Orbána. [online]. [cit. 12. 7. 2020]. Dostupné z <https://a2larm.cz/2019/07/cekani-na-levicoveho-orbana/>;
- Nations in Transit 2015 – Hungary (Freedom House) [online]. [cit. 29. 6. 2020]. Dostupné z <https://freedomhouse.org/country/hungary/nations-transit/2015>.
- Nations in Transit 2015 – Poland (Freedom House) [online]. [cit. 29. 6. 2020]. Dostupné z <https://freedomhouse.org/country/poland/nations-transit/2015>;
- Nations in Transit 2016 – Hungary (Freedom House) [online]. [cit. 29. 6. 2020]. Dostupné z <https://freedomhouse.org/country/hungary/nations-transit/2016>;

- Nations in Transit 2016 – Poland (Freedom House) [online]. [cit. 29. 6. 2020]. Dostupné z <https://freedomhouse.org/country/poland/nations-transit/2016;>
- Nations in Transit 2017– Hungary (Freedom House) [online]. [cit. 29. 6. 2020]. Dostupné z <https://freedomhouse.org/country/hungary/nations-transit/2017;>
- Nations in Transit 2017 – Poland (Freedom House) [online]. [cit. 29. 6. 2020]. Dostupné z <https://freedomhouse.org/country/poland/nations-transit/2017;>
- Nations in Transit 2018 – Hungary (Freedom House) [online]. [cit. 29. 6. 2020]. Dostupné z <https://freedomhouse.org/country/hungary/nations-transit/2018;>
- Nations in Transit 2018 – Poland (Freedom House) [online]. [cit. 29. 6. 2020]. Dostupné z <https://freedomhouse.org/country/poland/nations-transit/2018;>
- Nations in Transit 2019 – Hungary (Freedom House) [online]. [cit. 29. 6. 2020]. Dostupné z <https://freedomhouse.org/country/hungary/nations-transit/2019;>
- Nations in Transit 2019 – Poland (Freedom House) [online]. [cit. 29. 6. 2020]. Dostupné z <https://freedomhouse.org/country/poland/nations-transit/2019;>
- Nations in Transit 2020 – Hungary (Freedom House) [online]. [cit. 29. 6. 2020]. Dostupné z <https://freedomhouse.org/country/hungary/nations-transit/2020;>
- Nations in Transit 2020 – Poland (Freedom House) [online]. [cit. 29. 6. 2020]. Dostupné z <https://freedomhouse.org/country/poland/nations-transit/2020;>
- Poland (Democratic status; Freedom House). [online]. [cit. 26. 7. 2020]. Dostupné z <https://freedomhouse.org/explore-the-map?type=nit&year=2020&country=POL;>

- Projev Viktor Orbán ze dne 28. července 2018. Dostupný z <https://www.kormany.hu/en/the-prime-minister/the-prime-minister-s-speeches/prime-minister-viktor-orban-s-speech-at-the-29th-balvanyos-summer-open-university-and-student-camp>;
- Real GDP growth – Annual percent change (International monetary fund) [online]. [cit. 27. června 2020]. Dostupné z https://www.imf.org/external/datamapper/NGDP_RPCH@WEO/OEMDC/ADVEC/WEO_WORLD;
- Slovakia (Democratic status; Freedom House). [online]. [cit. 26. 7. 2020]. Dostupné z <https://freedomhouse.org/explore-the-map?type=nit&year=2020&country=SVK>
- TAMÁS, G. M. The Mystery of „populism“ finally unveiled. [online]. [cit. 12. 7. 2020]. Dostupné z <https://www.opendemocracy.net/en/can-europe-make-it/mystery-of-populism-finally-unveiled/>;
- TAMÁS, G. M. Odhalení mystéria populism. [online]. [cit. 12. 7. 2020]. Dostupné z <https://a2larm.cz/2017/03/odhaleni-mysteria-populismu/>;
- WORLD INEQUALITY DATABASE. Income Inequality, Hungary, 1927-2017. [online]. [cit. 26. 7. 2020]. Dostupné z <https://wid.world/country/hungary/>;
- WORLD INEQUALITY DATABASE. Wealth Inequality, France, 1807-2014. [online]. [cit. 26. 7. 2020]. Dostupné z <https://wid.world/country/france/>.

Abstrakt

Liberální demokracie se dnes nachází v krizi, do které ji přivedly zejména liberálně-demokratické elity svým přístupem a politikou, kterou nastolily v období bezbřehého triumfalismu v 90. letech 20. století. Vzdušné zámky, at' už to byla nevyhnutelnost pokroku či kapitalismus jako zázračný elixír na všechny neduhy tehdejší společnosti, vybudované v tomto období se však začaly bortit jako domeček z karet v souvislosti s finanční krizí, která v roce 2007 vypukla ve Spojených státech amerických a následně se rozšířila prakticky do celého světa. V období během světové finanční krize se naplno projevilo, že kreace právního rámce, budování uvědomělé občanské společnosti a soustavy hodnot, na kterých bude společnost postavena a bude se s nimi ztotožňovat či konstrukce liberálně-demokratické identity, ustoupily po roce 1989 do pozadí hospodářské transformace a ekonomického růstu, a vztah lidu k liberální demokracii byl vybudován primárně na ekonomických aspektech. Vytvořil se tak prostor pro ty, kteří se dlouhá léta schovávali spíše ve stínu, na okraji spektra politické moci. Část liberálně-demokratických elit svým přístupem, politikou jakési arogance moci a stylem nálepkování svých oponentů, proti sobě dokonce postavily i ty, kteří *a priori* negativní postoj k liberální demokracii neměli. V tomto kontextu se autor této práce zaměřil na problematiku liberální demokracie a jejích nepřátel, tj. primárně na otázku „*Kdo jsou současní nepřátelé liberální demokracie, z jejichž strany brozí v současné době a pro futuro liberální demokracii největší nebezpečí?*“.

Abstract

Nowadays liberal democracy is faced with a crisis brought mainly by the liberal-democratic elites with their approach and the politics they established during the period of boundless triumphalism in the 1990s. Sand castles, whether it was the inevitability of progress or capitalism as a miraculous elixir to all the ills of society at the time, built during this period, began to crumble like a house of cards. Associated with the financial crisis that erupted in the United States in 2007 it spread practically all over the world. The period of the global financial crisis has shown that the creation of a legal framework, building of a conscious civil society and the system of values on which the society is built and identifies with them, or the construction of a liberal-democratic identity fell behind economic transformation and economic growth after 1989 and the people's relationship to liberal democracy was built primarily on economic aspects. This created space for those who for many years hid rather in the shadows, on the edge of the spectrum of political power. A fraction of the liberal-democratic elites, with their approach and politics of a kind of arrogance of power and the style of labeling their opponents, have turned against them even those who a priori did not have a negative attitude towards liberal democracy. In this context, the author of this work focused on the issue of liberal democracy and its enemies, that is primarily on the question "Who are the current enemies of liberal democracy, which side currently poses the greatest danger to the future of liberal democracy?".

Název práce v českém jazyce: Liberální demokracie a její nepřátelé
Klíčová slova: liberální demokracie; nepřátelé; elity

Title of the thesis in English: Liberal democracy and its enemies
Keywords: liberal democracy; enemies; elites